

Una soledat massa sorollosa. L'extrema dreta i la catalanització de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1936)

Per Aleix Purcet

RESUM:

La consecució de l'autonomia universitària el setembre de 1933 concita grans transformacions en el funcionament de la Universitat de Barcelona. L'autonomia apareix com l'ocasió idònia per catalanitzar la docència universitària. Al mateix temps, neix un nou tipus d'associacionisme estudiantil d'identitat nacionalista que obté la representació única de tots els estudiants inscrits a la universitat. Contra aquesta ofensiva autonomista i catalanitzadora, es rebel·len un segment de catedràtics contraris al règim patronal i al bilingüisme i una minoria d'estudiants espanyolistes que, arran de la suspensió del Patronat després dels fets d'octubre de 1934, es comencen a organitzar. El SEU, Sindicato Español Universitario —falangista—, encapçala aquesta oposició a l'hegemonia catalanista i protagonitza violents altercats amb els seus adversaris. L'espanyolisme de nou cuny esgrimit pels falangistes incideix en el món universitari no sols a través del seu migrat associacionisme, sinó també de cercles literaris i empreses editorials en els quals aquells coincideixen amb la jove burgesia catalanista conservadora.

PARAULES CLAU:

Autonomia universitària, nacionalisme, conflicte lingüístic, FNEC (Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya), SEU (Sindicato Español Universitario), falangisme.

ABSTRACT:

The obtention of autonomous status in September 1933 brought about a huge transformation in the functioning of the University of Barcelona. Autonomy was thought to bring the chance to catalanize University teaching. At the same time, a new type of nationalistic student trade unionism was born which was given the exclusive right to represent all the students registered at the University. A section of the teaching staff opposed to the new dispensation and to classroom bilingualism rebelled against this autonomist and catalanizing offensive and so did a minority made up of Spanish nationalist students who seized upon the suspension of the autonomous régime in 1934 to start organizing. The Falange-linked Sindicato Español Universitario (SEU) headed this opposition to Catalanist hegemony and led in violent confrontations with their enemies. The Falangists' new brand of Spanish nationalism bore upon the university world not only through this minority trade-union movement, but also through literary circles and publishing houses where they met the young conservative Catalanist bourgeoisie.

KEY WORDS:

University autonomy, nationalism, linguistic conflict, FNEC (Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya), SEU (Sindicato Español Universitario), Falange.

La proclamació de la República reporta al nacionalisme català l'oportunitat adient per assolir l'autogovern, que fa possible la regulació dels seus recursos de forma autònoma i també brinda l'ocasió per aprofundir en la catalanització de la societat (escola, administració...), interrompuda durant els anys de repressió dictatorial al fet diferencial. El present article es proposa aportar algun indicatiu de l'impacte d'aquesta catalanització sobre la classe mitjana antinacionalista, que, en unes altres circumstàncies, podria haver trobat recer polític en el lerrouxisme —un fenomen que ressorgeix amb empenta a altres parts d'Espanya, però declina a Catalunya,¹ on Esquerra Republicana és l'opció preferida per la petita-mitjana burgesia— i que, en canvi, en una conjuntura de radicalització acusada de les conviccions polítiques, pot encrespar el seu espanyolisme fins a precipitar-se a l'extrema dreta. Alhora, el catalanisme conservador, desplaçat del poder polític, eriça el seu antisocialisme davant el desafiament del moviment obrer a *l'statu quo*, i contra la permissivitat del Govern a aquest respecte (que, no obstant això, ha castigat amb cruïtat els intents insurreccionals anarquistes), alhora que pren distància del nacionalisme, factors ambdós que l'encarriren a confluïr en un espai comú amb l'espanyolisme antirepublicà. Amb aquest objecte, fixarem l'atenció en un segment particular de la classe mitjana,² els estudiants universitaris, un microcosmos privilegiat per capir les transicions ideològiques en petita escala. És la nostra voluntat que això no quedi circumscrit a la mera anècdota sobre un grupat de buscabregues d'extrema dreta, sinó que pugui suggerir alguna tendència d'abast social més ampli, tot i la conscient modèstia d'aquestes ratlles.

A la universitat catalana dels anys trenta, s'aprecia una rampant radicalització nacionalista tant entre alumnes catalanistes com entre els espanyolistes (una dinàmica comú a tota la universitat europea del moment), que també afecta els professors i que polaritza la comunitat universitària en dos flancs adversaris, articulats per raó d'un encreuament de factors sociopolítics i identitaris. En l'ali-

1. Als anys trenta, el partit radical català és «barrido por otras fuerzas políticas», segons O. RUIZ MANJÓN, *El partido republicano radical: 1908-1936*, Madrid, Tebas, 1976, 306-309.

2. La universitat augmenta la seva nòmina de matriculats durant els anys vint, accedint-hi aleshores la petita-mitjana burgesia, sobretot els fills de professionals liberals. Ni l'alta burgesia ni l'aristocràcia hi estan gaire representats, ja que solen ser rendistes o heretar el negoci familiar, i no els hi cal aplanar-se un futur mitjançant la carrera acadèmica. La petita-mitjana burgesia cerca una via de promoció social o bé emular els passos dels seus pares. No hi ha estudis sistemàtics sobre la sociologia dels universitaris espanyols durant els anys trenta, llevat excepcions, com l'anàlisi de l'alumnat de la Universitat de Santiago de Compostel·la, d'I. VARELA (*La Universidad de Santiago, 1900-1936*, Sada, Edicions do Castro, 1989, 189-190), que confirma que la majoria d'estudiants són descendents de professionals liberals en una situació econòmica no sempre desfogada. José del Río Rodríguez, membre de la FUE de Medicina, manifesta, en un eloqüent pamflet de 1932, el descoratjament dels estudiants davant les seves nul·les expectatives laborals, que és el desconsol de tota la classe mitjana collada per dalt per les grans fortunes amassades mitjançant l'especulació i, per avall, per una classe treballadora que s'ha sabut organitzar i esgarrapar uns drets, i contra la que aquest estudiant, malgrat el seu provat progressisme, no escatima certs recels. J. RÍO RODRÍGUEZ, *Los estudiantes en el Frente Único*, Madrid, Castro, 1932, 74-78.

neament dels bàndols, hi juga un paper protagonista la polèmica entorn de l'autonomia universitària, per a uns, la condició *sine qua non* per catalanitzar el cràter de la cultura nacional, i, per als altres, la pedra de toc de la desnacionalització dels estudiants.

El breu estiu de l'autonomia universitària

L'autonomia universitària és una inveterada reivindicació professional des de que la Llei Moyano imposa el centralisme acadèmic l'any 1857. Aquesta pot ser definida com el dret de cada centre a administrar les seves rendes, designar els seus professors i dissenyar el plans d'estudi al seu albir, sense la fiscalització estatal. Allò que sorprèn del llarg caminar pel desert fins a la seva consecució (parcial) és que totes les tendències polítiques i el comú del món acadèmic sospiren a l'uníson per ella. Però el consens és només aparent, ja que el d'«autonomia» és un concepte ambigu, i no significa el mateix per tots els suplicants: si per a la dreta catòlica, l'autonomia ha de servir per alliberar la universitat del jou de l'Estat liberal i recuperar el monopoli religiós en educació (allò que ella anomena «llibertat d'ensenyament»), per als progressistes, aquesta ha de limitar-se a la llibertat de càtedra, perquè desposseir l'Estat del control sobre la universitat amenaça a convertir-la en un baluard conservador.³ I no cal recordar la importància de la universitat per a la reproducció de quadres administratius, tècnics i polítics, una pedrera a què s'assigna la funció de perpetuar el sistema en vigor. En aquelles regions on existeixen sentiments nacionalistes altres que l'espanyol, es rebla la clau d'aquesta problemàtica, ja que l'autonomia universitària es concep com un requisit indispensable per promoure la llengua i la cultura vernacle. En aquests casos, autonomia política i autonomia universitària són dues dimensions indeslligables que es retroalimenten, ja que sense la segona, el centralisme pot continuar exercint una influència adoctrinadora sobre les elits locals, malgrat que es gaudeixi d'un cert autogovern. Tanmateix, només aquest impedeix un monopoli estatal en matèria educativa i, a la vegada, tant sols la formació de les elits en la cultura autòctona promet la supervivència de l'autogovern a llarg termini.⁴

3. Sobre l'ambigüitat de la demanda ja en els seus orígens en el decurs de les «qüestions universitàries», i la poca predisposició dels claustres a acceptar qualsevol reforma que trenqui la rutina universitària, vegeu E. HERNÁNDEZ SANDOICA, «Universidad y política en la España del siglo XIX (Madrid, 1875-1898)», *L'université en Espagne et en Amérique Latine du moyen âge a nos jours*, Tours, Publications de l'Université de Tours, 1991, 165-178. Autonomia universitària és un concepte que sempre ha de conjugarse en plural segons C. Rodríguez, seguint a l'historiador portuguès Reis Torgal a *La universidad de Madrid en el primer franquismo, ruptura y continuidad (1939-1951)*, Madrid, Universidad Carlos III / Dykinson, 2002, 52-53

4. Aquesta és la lògica dels autonomistes catalans expressada en el II Congrés Universitari de 1919. Sobre aquest, vegeu l'aportació de R. BORI, J. CORTADA i X. PUJADAS, «Autonomia Universitària i autonomia nacional: el catalanisme en el Segon Congrés Universitari Català», *Història de la Universitat de Barcelona*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1990, 587-612.

La reforma del ministre maurista César Silió (1919) obra les portes al somni autonomista, però dos anys després és neutralitzada al Parlament. Val a dir que tampoc fou gaire ben rebuda pels acadèmics catalans.⁵ La Dictadura de Primo de Rivera, inspirant-se en el frustrat projecte Silió, endega una liberalització dels centres d'ensenyament superior adreçada a emparar l'establiment d'universitats privades religioses. Aquesta política desencadena una expansiva revolta estudiantil, que rossega l'estabilitat del règim autoritari fins abatre'l.⁶ La veritable autonomia universitària no s'ateny fins a l'adveniment de la República, si bé no automàticament i limitada només a algunes facultats. Les de Filosofia i Lletres de Madrid i Barcelona són pioneres en assajar el nou sistema autonòmic des de 1931. El degà d'aquesta última és el prehistoriador Pere Bosch Gimpera, el mateix que posa en pràctica la reforma autonòmica al conjunt de la Universitat de Barcelona com a rector d'aquesta dos anys després, un cop es promulga l'Estatut d'Autonomia universitari el setembre de 1933. Aquest havia estat redactat per un Patronat, constituït per decret l'1 de juny de 1933 (Gaceta, 2 de juny) i compost per deu membres, cinc triats pel Govern de la Generalitat i cinc triats pel Govern de la República.⁷

L'autonomia universitària concita nombrosos canvis en una universitat que resta encara materialment i pedagògica desfasada, començant per la seva aparença externa. Alexandre Cirici recorda amb enuig l'aspecte de la Universitat de Barcelona anterior al decret d'Autonomia, anomenada pejorativament la «universitat burocràtica»: una cort de porcs pestilent amb dibuixos obscens empastifant els murs de les facultats, fetor a orina de gat, alumnes brètols i absentistes i professors sense aptituds pedagògiques.⁸ Segons aquest testimoni, la universitat autònoma transforma de soca-rel aquest desgavell, ja que, gràcies a l'autonomia, s'higienitzen les instal·lacions, la rovellada porta d'acer és substituïda per una de vidre, els accessos són millorats per arquitectes de la GATPAC, les infectes golfes són habilitades com a cafeteria, les classes, focus d'infeccions víriques, són ventilades... Al marge dels arranjaments en l'edifici, el que produeix veritablement aquesta sensació «d'oxigenació» de la Universitat és la reforma pedagògica, ja que, entre altres guanys, es flexibilitza la contractació de nous professors, que,

5. Silió és maurista, i, per tant, els progressistes no les tenien totes amb el seu projecte d'autonomia, ja que preveien que el que es volia instaurar és una lectura catòlica d'aquesta autonomia, A. RIBAS MASSANA, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1976, 43-44.

6. La brevetat obliga a despatxar l'oposició del món universitari al dictador i al rei en breus ratlles. Una oposició que transcendeix les lluites en favor de l'autonomia universitària, i que es pot resseguir en la crònica de J. LÓPEZ-REY, *Los estudiantes frente a la dictadura*, Madrid, Morata, 1930.

7. Els seus membres són Gregorio Marañón, Cándido Bolívar, Américo Castro, Antonio García Banús, Domingo Barnés, triats pel Govern de la República, i Pompeu i Fabra (president), Josep Xirau, August Pi i Sunyer, Antoni Trias i Pujol o Joaquim Balcells per la Generalitat. Pere Bosch Gimpera hi forma part com a rector de la Universitat.

8. A. CIRICI PELLICER, *El temps barrat*, Barcelona, Destino, 1977, 29.

malgrat la seva vàlua, havien tingut l'accés a la docència universitària escullats pels rígids i nepòtics sistemes d'oposició (els Carles Riba, Rubió i Balaguer...), es modernitzen els plans d'estudi, s'ofereix als alumnes llibertat per seleccionar el seu currículum acadèmic (per la qual cosa es potencia la figura del tutor, propiciant que la relació entre alumne i professor esdevingui més personal), s'organitzen moltes més activitats lúdiques i culturals gràcies a l'autogestió dels pressupostos...

La reforma pedagògica no es pot desvincular de la fita que persegueixen els instigadors de l'autonomia, que és la catalanització de la universitat,⁹ atès que una de les facetes de la reforma és la promoció de l'ús del català entre professors i alumnes. La universitat autònoma no vol ser una institució isolada, com ho havia estat la burocràtica, sinó estar perfectament endollada a la comunitat que l'envolta, de tal manera que l'ideal de la catalanització no s'emparedi al clos universitari, sinó irradiï a la societat sencera. La universitat autònoma assumeix el deure de contribuir a la construcció nacional de Catalunya des de la vessant cultural, flanquejant els esforços polítics que es duen a terme des de les institucions. Per tant, autonomia universitària, catalanització cultural i emancipació del poble català són conceptes indissolublement concatenats en el projecte nacionalista.

La promulgació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya havia estat precedida per un electrizant debat parlamentari, sobretot en matèria educativa (art. 7), que, en allò tocant a l'educació superior, enfronta els partidaris del desdoblament universitari que preconitzen una universitat subordinada a l'Estat i una altra a la Generalitat,¹⁰ i els paladins d'una universitat única i bilingüe, que al·leguen que aquesta és el millor mitjà per cohesionar una societat plural. Finalment, s'imposa una solució de compromís a proposta del diputat radicalsocialista Domingo Barnés (amb l'oposició de les dretes i els radicals, i amb l'abstenció dels diputats catalans) que legitima la universitat mixta i autònoma esgrimida pels catalanistes, però salvaguarda el dret de l'Estat a gestionar centres escolars a Catalunya,¹¹ arrogant-se unes competències en educació que la Generalitat creu que li pertocuen de forma exclusiva. Pel que fa a la llengua, s'aprova allò que figura en l'article tres del títol primer de l'Estatut d'Autonomia universitari, això és, la «recíproca convivència de les llengües i cultura castellana i catalana en igualtat de drets».¹²

9. J. CLARET MIRANDA, *La repressió franquista a la universitat catalana: La Universitat de Barcelona autònoma, de la segona república al primer franquisme*, Barcelona / Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives / Eumo, 2003, 4.

10. Temen una desnacionalització de tots els estudiants en cas de donar-se llicència a una sola universitat de titularitat autonòmica i volen salvaguardar la identitat espanyola, almenys en la meitat de l'alumnat

11. RIBAS MASSANA, *La universitat Autònoma...*, 66-72.

12. El text de l'Estatut es pot trobar transcrit en diverses monografies. Nosaltres hem consultat una fotocòpia de l'original al fons sobre la Universitat de Barcelona del Pavelló de la República, DU (fins al 1940), 1. Carpeta «Espanya. República (II). Lleis. Decret d'Autonomia de la Universitat de Barcelona», 1933. L'article 3 és a la pàgina 24.

Els professors estan autoritzats a impartir docència en la llengua que els hi plagi i, per tant, els alumnes han de tenir nocions dels dos idiomes. Per determinada premsa espanyolista, això significa poc menys que la fulminació del castellà a les aules, tot i que, realment, la llengua castellana segueix essent la vehicular en totes les facultats llevat Filosofia i Lletres i Ciències.¹³

En els records plaents de la reforma autonomista entre els universitaris nacionalistes, els professors més estimats són aquells que imparteixen en català, decisió que és sinònim de compromís amb el nou règim universitari i, extensivament, amb la cultura catalana. Entusiastes de la Universitat Autònoma, com el citat Alexandre Cirici o Jordi Maragall,¹⁴ evoquen els seus professors més cars: els germans Xirau, Serra Hunter, Bosch Gimpera... Entre professors i estudiants d'aquest perfil s'ententeix una complicitat recíproca, més per empatia ideològica que per pupil·latge científic: els estudiants omplen les seves classes, els trien com a tutors (la reforma de la metodologia docent facilita aquesta relació immediata mestre-deixeble), col·laboren colze a colze amb ells en experiències d'extensió universitària (teatre popular, estudis universitaris per obrers...), cerquen la seva signatura al peu dels seus manifestos per a prestigiar aquests i augmentar la seva repercussió; i, per la seva banda, els professors perdonen les seves faltes disciplinàries o secunden les vagues no acudint a la càtedra. Òbviament, un falangista com José María Fontana Tarrats, té uns records totalment contraposats de la reforma universitària, que empiritza també en «imatges»: ¹⁵ el bar és percebut com una distracció infecunda per als estudiants, la porta de vidre, hortera i tant poc sòlida com la docència de professors com els Xirau, engominats catedràtics que semblen trasplantats d'un elitista *college* anglosaxó. Els espanyolistes també tindran el seus professors predilectes i els defensaran a capa i espasa de les escridassades i boicots dels estudiants catalanistes, com el catedràtic melquiadista de Dret Civil Joaquín Dualde, ministre d'Instrucció Pública durant el Govern radicalcedista,¹⁶ o el catedràtic, també de Dret Civil (i futur mi-

13. A Filosofia i Lletres, s'imparteix unes 53 classes en català, per 47 en castellà el curs 1933-1934, mentre que a Ciències, 22 cursos es fan en català i 18 en castellà. En les facultats en què les lliçons impartides en català són inferiors a les impartides en castellà, les diferències tampoc no són gaire desproporcionades: a Dret, 15 classes en català i 20 en castellà, a Farmàcia, 7 en català i 14 en castellà. Extret de la documentació de la Universitat Autònoma de Barcelona de l'Arxiu Històric de la UB, A-V 37/1/1/3, caixa 3, carpeta 2, *Uso del catalán y del castellano en la universidad: estadísticas*. Com es pot comprovar, el català s'havia estès llargament a la Universitat de Barcelona, però no prou per donar veracitat a l'informe auditor redactat per Ramón Prieto Bances, Comissari General d'Ensenyament de Catalunya (instància creada després de la dissolució del Patronat el novembre de 1934), en què es notifica que, durant el curs 1934-35, la ràtio d'assignatures en català i castellà és de 288 a 95, la qual cosa, vistes les dades oficials de la mateixa Universitat, no és veritat, sinó un pretext per justificar les polítiques repressives que s'han dut a terme.

14. J. MARAGALL, *El que passa i els qui han passat*, Barcelona, Edicions 62, 1985.

15. J. M. FONTANA TARRATS, *Los catalanes en la Guerra de España*, Madrid, Samarán, 195, 26-28.

16. Joaquín Dualde, així com el professor de Farmàcia, Segalà, són suspesos quan s'instaura el règim patronal a la Universitat de Barcelona, la qual cosa provoca un discurs de des-

nistre falangista de Franco), Blas Pérez. És habitual que, en socors dels «seus» professors, els estudiants de diverses tendències acabin a plantofades.¹⁷

No tot eren flors i violes dins la nova universitat autònoma: l'autonomia, tant cobejada, no genera quòrum entre el professorat, i el Claustre, que s'acostuma a momificar en les seves plàcides inèrcies¹⁸ i no tolera ingerències externes als seus dominis, es resisteix a l'establiment d'un Patronat amb vocals no triats per la Universitat, que s'atribueix voluminoses prerrogatives en matèria econòmica (percebre i administrar les rendes) i acadèmica (nomenar professors no numeraris, refer els plans d'estudi, reservar-se l'última paraula en tota disposició que dimani de les juntes de govern...) i que és designat per un temps il·limitat. Bosch Gimpera, rector de la Universitat i membre del Patronat, argüeix, a posteriori, que la intenció patronal era autodiluir-se un cop vençuda la fase inicial d'organització, quan l'autonomia encara està en bambolines.¹⁹ Tant bon punt es dona el tret de sortida al règim autonòmic, s'enceta una campanya en contra del Patronat en nom d'una veritable autonomia, que parteix de la Facultat de Medicina, obté ressò a Dret i és capitanejada pel catedràtic de Farmàcia José Deulofeu i Poch. Els professors «antipatronat» donen a conèixer un manifest l'11 de desembre de 1933 (per tant, poc després de les eleccions, quan accedeix al Govern el partit radical recolzat al Parlament per la dreta), conegut com el «manifest dels 41» pel nombre de catedràtics que el signen, en el qual reivindiquen una autèntica autonomia universitària, i no un succedani desvirtuat per la intervenció omnímode d'uns patrons que no ha estat seleccionat per la Universitat (és a dir, pel Claustre), sinó per les autoritats polítiques. Conseqüentment, tal organisme està llastrat per una connotació política estranya a la institució docent que governa, que ha de ser sempre neutral i apolítica. Ja que no és possible tornar enrere, exigeixen que, almenys, el càrrec de patró sigui rotatiu, i que es faci una nova tanda de nomenaments cada curs. Aquesta renovació periòdica, justificada en nom de la netedat democràtica de l'ens patronal, significa que la designació de l'*staff* del Patronat en el pròxim curs es farà sota la legislatura del Govern de centredretes, refractari a l'Estatut d'Autonomia de la Universitat de Barcelona, de tal manera que la cohabitació entre patrons designats per l'Estat i els nomenats per la Generalitat serà el suficientment incompatible per enllotar tota activitat patronal. La qüestió de la convivència entre llengües també concerneix a tots els protestata-

greuge al Parlament per part del diputat anticatalanista Royo Villanova. Dualde és després el ministre més longeu del període, compartint cartera amb Filiberto Villalobos, que és qui dissol el Patronat i abroga la representació estudiantil.

17. En el boicot a les classes del professor de dret canònic Gonzalo del Castillo, que havia estat afecte a la Dictadura, organitzada pels estudiants nacionalistes, Fontana actua com a esquiol i s'enxarxa en una gresca amb els vaguistes, FONTANA, *Los catalanes en...*, 70.

18. A. Ribas Massana atribueix al nou sistema de nomenament de professors i a l'alteració del ritme ronsejaire de la universitari tradicional les dues causes de la protesta dels catedràtics, soldats a la rutina, *La Universitat Autònoma...*, 131.

19. P. BOSCH GIMPERA, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1971, 170.

ris, que alerten sobre la possible marginació del castellà a les aules. El manifest denuncia que la política lingüística de la Universitat és anticonstitucional, ja que la Carta Magna decreta que no es pot forçar a cap ciutadà a aprendre un idioma regional (art. 4), i exhorta el Patronat a no focalitzar totes les seves atencions a aconseguir la paritat lingüística. El mateix Deulofeu havia pronunciat una conferència l'abril de 1932 a l'Ateneu Barcelonès, titulada «A propòsit de la catalanització de la Universitat de Barcelona», en la qual, tot i congratular-se per l'adquisició del dret a ensenyar en català després d'anys d'emordassament imposat per la Dictadura, adverteix que aquesta catalanització pot comportar efectes secundaris nocius, com el trencament de vincles amb les universitats d'Espanya, la manca de projecció internacional dels llicenciats catalans i, de retruc, el provincialisme de la cultura catalana.²⁰

Aquest manifest suscita un contramanifest²¹ signat pels professors addictes al Patronat. Els partidaris d'aquesta institució es defensen ponderadament, mantenint sempre un to estrictament professional: el Patronat no és més que un organisme tècnic al qual li ha estat delegada, per ordre de l'Estat i de la Generalitat, la tasca de redactar l'Estatut. Però també intenten justificar les seves decisions, moltes vegades preses unilateralment sense consultar a la junta universitària, en el deure acuitant de posar la universitat pedagògicament i infraestructural al dia, així com d'harmonitzar el bilingüisme, per tal de poder erigir, amb suficients garanties de solidesa, la universitat mixta que ha estat votada al Parlament. Contràriament, al·leguen, si l'autonomia fos regentada pel Claustre, la seva gestió sí seria política, atès que en ell s'enquisten els interessos més personalistes. Però en un document d'ús intern, no destinat al coneixement públic, els patrons no són tant prudents, i acusen els 41, textualment, de ser els antics lacais de la Dictadura i d'estar farcits de catalanofòbia.²² També assenyala aquest document que hi ha un segon grup d'opositors al Patronat, que són els catalanistes més acè-

20. Aquesta conferència fou impresa el mateix 1932, i també es poden llegir unes quartilles originals al fons sobre universitats del Pavelló de la República: DU (fins 1940) 1. Carpeta «Polèmica sobre la llengua». S'adjunta un article traduït del diari rus *Pravda* en què es recomana als pedagogs educar els minyons en la seva llengua materna.

21. Ambdós manifestos, al fons documental de l'Arxiu Històric de la UB, A-I, Patronat de la Universitat Autònoma. Els signants del contramanifest són molts més que els subscriptors del manifest antipatronal, però predominen els professors no numeraris.

22. Al fons de l'Arxiu Històric de la UB, A-I: *Puesta al día de la situación de algunos aspectos concernientes a las reformas universitarias*. Pere Bosch Gimpera dirà d'ells, a les seves memòries, que eren un petit nucli d'inexpugnable anticatalanisme, *Memòries...*, 180. Però la fronda anti-patronal és de sensibilitat diversa i està mal coordinada. Deulofeu, una de les veus cantants, no renega pas de la catalanització de la Universitat. Representa, més aviat, un tipus de catedràtic remís a qualsevol reforma. Un altre cas és el del catedràtic de dret de la Lliga T. Carreras Artau, que arremet contra el Patronat qualificant-lo de règim dictatorial esclau de Madrid a *La Universitat Autònoma de Barcelona i el Patronat Universitari: estudi crític, seguit de textos legals i de l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona*, Barcelona, Llibreria Bosch, 1933.

rrims, als quals els desagrada que l'Estat disposi de cinc representats en el Patronat, atès que, amb les mastodòntiques competències d'aquest organisme, es preserva així la tutela de Madrid sobre la Universitat de Barcelona. De fet, explica l'informe que les úniques protestes que es desencadenen entre els estudiants per raons lingüístiques provenen del camp dels independentistes, però aquests no s'insubordinen contra la institució patronal per si, sinó només contra una part de la seva política.²³

Polèmiques lingüístiques al marge, l'obra del règim autonòmic sembla ser d'una eficiència innegable, almenys si es compara amb la situació anterior. Fins i tot el Comissari General d'Ensenyament de Catalunya (ens que substitueix al Patronat després de la seva dissolució arrel dels fets d'octubre de 1934), Prieto Bances, reconeix que l'obra del Patronat ha estat positiva i ben gestionada.²⁴ Però la nova universitat no pot evitar certs desajustos arrossegats pel règim «burocràtic» anterior, o provocats per les seves pròpies decisions «impopulars», algunes de les quals enrareixen la vida universitària i donen carnassa als seus detractors. És el cas de l'obligatorietat de l'assistència a classe dels alumnes per poder aprovar l'assignatura, que acaba amb l'ancestral institució dels estudiants lliures, aquells que, per haver de compaginar vida laboral i carrera acadèmica, no poden acudir presencialment a les aules. L'Autònoma demana ara plena dedicació a l'estudi, i això genera molts maldecaps a una organització com l'FNEC que està propugnant una «Universitat Popular» a la qual tinguin accés els més humils. Els lliures s'acaben reubicant en altres universitats de l'Estat, amb tot el trasbals que l'emigració els hi suposa.²⁵ En segon lloc, amb l'entrada en vigor del nou pla d'estudis el curs 1933-1934, els estudiants amb alguna assignatura despenjada, han d'endarrerir el seu llicenciament, de manera que molts d'ells també emigren a altres universitats.²⁶ Finalment, la reforma autonòmica estableix un examen d'ingrés a la universitat a fi i efecte de descartar els no preparats, de manera que es dissuadeix els batxillers de cursar estudis universitaris o bé a ingressar a una altra universitat que no garbelli prèviament els seus estudiants. Arran

23. Per exemple, exigint que les classes del patró García Banús siguin en català. Segons aquest informe amunt citat, se'ls explica als tumultuaris el sentit de l'article tres de l'Estatut, sobre la sana convivència entre llengües, i «no hubo más».

24. Fons de l'Arxiu Històric de la UB, E-IV (E-D), 37/1/1/1, caixa 1, carpeta 26, 16 de l'informe Prieto Bances. En carta d'aquest al patró destituït Antoni Trías Pujol, li felicita «la transformación honda que no puede menos de merecer el aplauso más entusiasta de los que desean el progreso cultural de España», però li retreu la catalanització de la universitat. Recollida a *Cartas cruzadas entre don Ramón Prieto Bances, ministro de Instrucción Pública de la 2ª República Española, y don Antonio Trías Pujol, Patrono de la Universidad Autónoma de Barcelona, corriendo el año 1935*, Prieto Bances a Trías Pujol, 12 de juny de 1935, 1.

25. RIBAS MAESANA, *La Universitat Autònoma...*, 80-81. I que el falangista Fontana aprofita per atacar a la Universitat Autònoma; FONTANA, *Los catalanes en...*, 24.

26. La inserció del nou pla d'estudi genera protestes acalorades de l'Associació Professional de Medicina, d'on sorgeix el conflicte dels 41 contra el Patronat. És a Medicina, com veurem unes notes més avall, on es produeix la davallada de més quantia de la xifra de matriculats.

d'aquestes tres eventualitats, la matrícula descendeix copiosament. Segons dades oficials de la mateixa universitat, del curs 1929-1930 al 1932-1933 hi ha un increment de 14, 4% dels matriculats, però d'aquest darrer curs al 1934-1935, quan ja ha entrat en vigor el règim autonòmic, hi ha una disminució del 61, 4%, que s'atribueix a la supressió de la matrícula lliure i a l'establiment de proves d'accés.²⁷

Aquestes davallada de la matrícula universitària és interpretada per la premsa i els partits espanyolistes com un «campi qui pugui» de la «universitat separatista». El cap de districte del SEU (Sindicato Español Universitario, falangista) a Catalunya, José Guitart, cataloga la universitat autònoma com a «*cubil infame de anti-patria*» i dóna les següents estadístiques sobre matrícula:²⁸

	1932-33	1933-34
Facultat de Dret	1235	363
Facultat de Medicina	1449	839
Facultat de Farmàcia	450	225

Ell ho atribueix a la discriminació lingüística, però el que no diu és que la única Facultat que creix és la de Filosofia i Lletres,²⁹ on més classes s'imparteixen en català.

Amb la victòria electoral del centredreta, reluctant a la Universitat única i bilingüe, el Govern assetja al règim estatutari de la Universitat de Barcelona, sense arribar mai a amenaçar la supervivència de l'autonomia. Però els fets d'octubre de 1934 li brinden l'oportunitat que esperava per suspendre el Patronat. Després d'aplar la revolta de la Generalitat, els patrons són detinguts i confinats. Allò que justifica la detenció dels patrons és la seva suposada adhesió a la insurrecció del Govern català: una comissió del Patronat visita el Palau de la Generalitat durant el motí, on, segons els seus fiscals, hauria jurat fidelitat incondicional al Govern sollevant.³⁰ Pompeu i Fabra, president del Patronat, ho és també

27. El curs 1932-1933 hi ha 3.304 estudiants, mentre que al 1933-1934 n'hi ha 1.934. Fons d'universitats dipositat al Pavelló de la República, DU (Fins a 1940) 1. Carpeta «Universitat de Barcelona. Estudiants (1928).

28. *Haz* 9, 12 d'octubre de 1935, 11. Segons dades oficials, però, la facultat de Dret té 700 estudiants al curs 1932-1933 i 543 el curs següent; Farmàcia, 327 el curs 1932-1933 i 254 el següent; i Ciències (Medicina), 1.008 alumnes el curs 1932-1933 i tant sols 543 l'any següent. Dades extretes de l'Arxiu Històric de la UB A-V 37/1/1/3, caixa 3, carpeta 2: *Uso del catalán y del castellano en la universidad: estadísticas*. Les dades de Guitart, per tant, s'inflen per al curs 1932-1933 (Universitat preautonòmica) i s'esllavissen per a la Universitat autonòmica (tot i que en el cas de Ciències, la realitat supera la ficció). Tot i manipulades, assenyalen una tendència correcta, encara que les causes que atribueix per explicar-la siguin capcioses.

29. CLARET MIRANDA, *La repressió franquista...*, 37. La facultat tenia 219 alumnes el curs 1933-1934.

30. A la defensa de la innocència del Patronat que fa un dels patrons, Joaquim Balcells, apareixen totes les acusacions vessades contra aquesta institució. Fons de l'Arxiu Històric de la UB, A-I Autonomia de la Universitat.

de Palestra, associació juvenil patriòtica comandada per Batista i Roca, els joves de la qual engrosseixen als escamots de Josep Dencàs. Aquesta relació, un xic enrevessada, serveix per posar a la picota als integrants d'una institució molt incòmoda al Govern central. La causa criminal contra el Patronat és sobreseguda poc temps després, però a Bosch Gimpera no se li permet recuperar la rectoria (per tant, és cessat arbitràriament) i Josep Mur, un dels signants del manifest dels 41, ocupa interinament el càrrec. El Patronat és abolit amb el pretext que s'havia concedit a la Generalitat prerrogatives en matèria d'educació que excedien els límits de la Constitució, i que, ara, l'Estat aprofita per reintegrar. Malgrat que es deroga el Patronat, no se suspèn l'autonomia, que es deixa en mans d'un Comissari General d'Ensenyament de Catalunya (*Gaceta*, 3 de novembre). Es perpetra aleshores una contrareforma adreçada, no tant a capgirar abruptament l'obra «tècnica» del Patronat, com a «normalitzar» (és a dir, disciplinar) la vida universitària, per tal d'impedir que esdevingui de nou un focus de contestació política³¹ i contenir l'ascendent presència del català a les aules. L'objectiu a mitjà termini és el de fraccionar la universitat catalana en dos, una d'estatal i una d'autonòmica, recuperant, per tant, una de les alternatives que s'havia descartat en les discussions parlamentàries sobre l'Estatut d'Autonomia.³² No es fan, però, maniobres al respecte: la política universitària durant el bienni negre es caracteritza per ser garrativeda i purament negativa, limitant-se a restituir al poder als vells mandarins.³³ Amb el triomf del Front Popular a les eleccions del 16 de febrer, el Patronat es restableix per Decret el 25 de febrer de 1936, els depositats tornen al seu lloc i es reprenen les iniciatives que havien estat curtcircuitades per la repressió governamental.

El fènix del catalanisme

A finals de la dècada dels vint, Barcelona no és una excepció en els avalots estudiantils que desencadenen el derrocament del règim de Primo de Rivera i contribueixen a la posterior abdicació del monarca. També a Barcelona s'organit-

31. Restablir l'ordre a la Universitat després d'un curs (1933-1934) en què han saltat espurnes entre els estudiants és el més apressant objectiu del ministre d'Instrucció Pública, Filiberto Villalobos. Sobre la seva política «d'ordre i estudi» a la universitat, A. RODRÍGUEZ DE LAS HERAS, *Filiberto Villalobos, su obra social y política: 1900-1936*, Salamanca, Centro de Estudios Salmantinos, 1985, 249-257.

32. Ho recomana Prieto Bances al seu informe. Fons de l'Arxiu Històric de la UB, E-IV (E-D), 37/1/1/1, caixa 1, carpeta 26.

33. La política d'universitats del MIT durant el bienni negre és regressiva, en el sentit que aboleix o estanca iniciatives del bienni anterior. És una mostra d'aquesta les escasses disposicions en matèria universitària del Govern entre novembre de 1935 i febrer de 1936, recollides al fons de l'Arxiu Històric de la UB, A-I 37/1/1/5, caixa 5, carpeta 13, *Relaciones de disposiciones sobre universidades desde noviembre de 1934 hasta marzo de 1936*. Trías Pujol, en una carta a Prieto Bances, es queixa amargament que la dissolució del Patronat hagi entronitzat de nou els «fòssils d'escalafó», a *Cartas Cruzadas...*, carta 2, sense data, 4-5.

za la FUE, la Federació Universitària Escolar, entitat que canalitza el malestar estudiantesc contra la política universitària de Primo de Rivera, i que, a través de les reivindicacions professionals, expressa el seu rebuig al règim sencer. Un cop esbotzada la Dictadura, la FUE continua la seva mobilització contra la monarquia, ara en clara simbiosis amb els polítics republicans (i perdent així protagonisme).³⁴ Amb la proclamació de la República, la FUE rep, com a premi als seus mèrits com obrellaunes de l'oposició antidictatorial, la representació en exclusiva de tots els estudiants en els òrgans de govern de la universitat, en les accions col·lectives del moviment estudiantil, i en els congressos escolars internacionals.³⁵ Immediatament després d'esdevenir una associació governamentalista, la FUE perd pistonada i s'estanca en una crisi de representativitat de la qual ja no en sortirà.³⁶

A Catalunya, però, el sentiment nacionalista, cada cop més arrelat entre els estudiants, els encareix a catalanitzar la FUE i injectar-li un dinamisme que aquesta associació havia extraviat en burocratitzar-se com a corporació oficial. La FUE, nascuda a Madrid de la llavor de les associacions professionals de la Universitat Central, sorgeix amb la intenció professa de sargir les divisions del cos estudiantil per raons alienes al món acadèmic, com la confessió, la classe, la nacionalitat o la tendència política, tot i que, a la pràctica, ella mateixa és afecte al liberalisme republicà. Per als estudiants catalanistes, la FUE està timbrada per un patent «madrilenyisme»,³⁷ se'ls indigesta el seu patriotisme jacobi³⁸ i li

34. Per a aquest procés, vegeu el clàssic de S. BEN-AMI, *Los orígenes de la Segunda República española: anatomía de una transición*, Madrid, Alianza, 1990, 93-117.

35. S'oficialitza mitjançant el decret signat pel ministre d'Instrucció Pública, Marcel·lí Domingo, el 3 de juny de 1931, pel que es lliura a la FUE la representació dels estudiants a les juntes de facultat per a l'elecció de les autoritats acadèmiques competents, i l'ampliació del susdit Decret el 28 de setembre de 1931, en què se sanciona la participació dels estudiants al Claustre General i a la Junta de Govern de la Universitat. M. PÉREZ GALÁN, *La enseñanza durante la II República*, Madrid, Edicusa, 1977, 136-137.

36. No hi ha una monografia a nivell estatal de la trajectòria de la FUE. La que més s'hi aproxima és l'obra de M. F. MANCEBO, *La universidad de Valencia: de la monarquía a la República: 1919-1939*, València, Universitat de València, 1994. D'aquesta mateixa autora, vegeu també «Una elite estudiantil: los primeros congresos de la Unión Federal de Estudiantes Hispánicos (UFEH)», *Les élites espagnoles a l'époque contemporaine. Actes du Colloque d'Histoire Sociale d'Espagne*, Pau, Université de Pau et des Pays de l'Adour, 1982, 362-393. Segurament, un dels més rics documents per conèixer la història de la FUE en aquest període són les memòries d'un component d'aquesta, M. TAGÜENA, *Testimonio de dos guerras*, Barcelona, Planeta, 1978.

37. El veredict, no gaire amable, sobre la FUE de part d'un estudiant catalanista, CIRICI, *El temps...*, 191, 195-197.

38. Els estudiants de la FUE primogènita no se n'amaguen del seu patriotisme liberal, «azañista», integral però no centralista, com queda constància a l'obra ja citada d'un dels fundadors de la FUE, José López-Rey, o bé obeeixen el «principi nacionalitzador» d'Ortega com a promesa de vertebració nacional que ha de precedir tota acció pública, la influència del qual és patent en la primera etapa de la FUE. Per a Ortega, principi nacionalitzador no és nacionalisme, sinó el seu revers, doncs no és particularista sinó una iniciativa conjunta (totalitzadora) de tots els pobles i persones d'Espanya per aixecar un Estat nacional eficient. J. ORTEGA Y GASSET, *La rebelión de las masas*, Madrid, Alianza, 1993, 213.

retreuen la seva voluntat de preservar l'*statu quo* lingüístic,³⁹ mentre que la seva projecció hispanoamericana desvela les seves vel·leïtats «imperialistes».⁴⁰ A l'any i escaig d'administració republicana, la FUE ja pateix un fort desgast a la Universitat de Barcelona, però el règim de privilegi impedeix que sigui dissolta sense un quòrum infactible. Els estudiants que ambicionen catalanitzar la FUE opten per la tàctica de l'entrisme, per tal d'apoderar-se del control sobre les associacions professionals de facultat i copar així els càrrecs directius dintre la Cambra Federal de la FUE. Els promotors de la nova corporació d'estudiants convencen els estudiants catòlics de l'FCEC (Federació Catalana d'Estudiants Catòlics, agrupació local de la Confederació Nacional d'Estudiants Catòlics, amb un procedir força independent del comitè nacional i amb un marcat deix catalanista) perquè col·laborin en aquesta operació, col·locant els seus cotitzants en les juntes directives de les associacions professionals. Aquesta tàctica «troiana» té èxit i la Cambra Federal de la FUE decideix, d'acord amb la voluntat unànime dels delegats de les associacions de facultats, canviar el nom de la corporació d'estudiants pel d'FNEC, Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya, l'abril de 1932. Els quadres fuistes munten en còlera per aquesta estratègia sibil·lina dels nacionalistes.⁴¹ La direcció de la FUE titlla la creació de l'FNEC de maniobra de catòlics i reaccionaris, i, fins i tot, en el seu III Congrés (celebrat el mes de desembre de 1932 a València) es discuteix acaloradament la idoneïtat que el proper congrés sigui emplaçat a Barcelona,⁴² on la FUE segueix essent l'associació estudiantil nominalment oficial, però on els estudiants nacionalistes ja en són hegemònics. L'FNEC dissipa ràpidament les acusacions de conservadorisme esgrimint un discurs populista idèntic al de la FUE⁴³ (reivindiquen la Universitat Obrera, el dret dels més humils a accedir a l'educació superior...), de manera

39. Ja en el seu primer Congrés Nacional, celebrat a Madrid l'abril de 1930, la FUE defensa el dret al bilingüisme en l'ensenyament, però el deure de l'Estat de garantir l'ensenyament en la seva llengua oficial, el castellà, al ser el vehicle més ampli de transmissió de cultura. Un extracte bastant exhaustiu de les conclusions del congrés a *La Gaceta Literaria* 82, 15 de maig de 1930, 9-10. Aquesta divisa es ratifica en la resta de congressos, vegeu A. MOLERO PINTADO, *La reforma educativa de la segona República espanyola: primer bienni*, Madrid, Santillana, 1977, 203.

40. La FUE s'articula com a UFEH, Unión Federal de Estudiantes Hispanos, coordinadora de les associacions professionals adherides en un espai territorial hispanoamericà (encara que sigui coneguda popularment com a FUE, que només és una federació d'àmbit espanyol). És un tret distintiu de totes les associacions estudiantils el de voler estrènyer els llaços amb estudiants de la mateixa parla, així com amb tota la comunitat estudiantil internacional: la mateixa FNEC ho fa amb els estudiants occitans.

41. «La FNEC, maniobra catòlica», *Gaceta Universitaria* 2, 2 de març de 1933, 1. Arnau Figueras recull l'anècdota de la comminació de Salvador d'Espriu a Rosselló Pòrcel, dos fuistes contraris a la creació de l'FNEC, a retirar-se d'una associació professional de Filosofia i Lletres que estava sent devorada pels nacionalistes a *Història de la FNEC: La Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya de 1932 a 1986*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, 41-50.

42. *FUE* 7, 1 d'abril de 1933, 1. Finalment, s'aprova que el pròxim congrés se celebri a Sevilla.

43. A. CARRION, «Nous Camins», *Universitat Catalana* 4, 19 de desembre de 1932, 4.

que neutralitza la contraofensiva dels fuistes, que no van, però, tan desencaminats en el seu dicteri contra la participació dels catòlics en la fundació de l'FNEC, malgrat que la magnifiquin.⁴⁴ L'FCEC és la rival per antonomàsia de la FUE des dels temps de la revolta estudiantil i, ara, es presta gustosa a col·laborar en la seva requalificació al costat dels promotors de l'FNEC, amb els quals comparteix una sensibilitat catalanista.⁴⁵

L'Estatut d'Autonomia (títol 11) oficialitza l'existència d'una associació professional d'estudiants a cada facultat, de caràcter apolític i aconfessional, autoritzada a federar-se amb les agrupacions de la resta de facultats. Aquesta federació ostenta la «representació única i oficial de la classe escolar davant de les autoritats acadèmiques» (art. 67). Arran d'aquesta clàusula, tot estudiant que es matriculi a la universitat passa automàticament a ser representant de l'FNEC que assumeix el rol d'associació oficial.

La força motriu de l'FNEC és la catalanització integral de la universitat.⁴⁶ La Universitat Autònoma ha legislat el dret a expressar-se en català, però els estudiants catalanistes no volen que sigui una llengua únicament «tolerada», sinó una llengua normalitzada per a l'alta cultura.⁴⁷ Però això posen tots els seus esforços en una campanya procatalanització que enclou el foment de la llengua i la cultura catalana en totes les esferes de la institució: petició de classes en català, programació d'assignatures sobre cultura autòctona, organització de conferències d'aquesta temàtica, solidaritat amb estudiants de mateixa parla..., iniciatives que no han de quedar recloses a la universitat, sinó tenir eco al conjunt de la societat.

Els estudiants fenecistes tenen alguna topada amb un Patronat que té en nòmina «membres no nomenats des de Catalunya» (cas d'Américo Castro, que acaba dimitint pel convenciment que el castellà és minimitzat a la Catalunya autònoma),⁴⁸ però, per regla general, conviuen amb ell amigablement i el defensen contra les injúries que rep dels catedràtics enemics del règim patronal.⁴⁹ Com reconeix el rector Bosch Gimpera, els estudiants de l'FNEC sempre van estar

44. Així ho ratifica FIGUERAS, *Història de la FNEC...*, 49. Alguns catòlics, com Delfí Escolà o Oriol Cuffí, formen part de la seva directiva, però certament, eren els menys.

45. Els estudiants catòlics estan molt vinculats a la Federació de Joves Catòlics de Catalunya, la branca més oberta de mires i catalanista de l'Església catalana. Els fejecistes, que editen un diari, *Flama*, són propers a Unió Democràtica de Catalunya. Sobre l'Església catalana durant la II República, vegeu el llibret de P. GARCIA I JORDAN, *Els catòlics catalans i la Segona República, 1931-1936*, Montserrat, Abadía de Montserrat, 1986.

46. FIGUERAS, *Història de la FNEC...*, 53.

47. J. GRANADOS, «Els estudiants i la universitat catalana», *Universitat Catalana* 3, 5 de desembre de 1933, 1. La llengua és l'eix d'aquest projecte de catalanització universitària.

48. RIBAS MASSANA, *La Universitat Autònoma...*, 85, 91

49. La revista del BEN, *Redreçament*, fuetjeja als antipatronalistes, malgrat que aquesta agrupació escolar independentista dissenteix, sobretot, en el peritatge dels patrons no catalans, ja que «atacar en aquests moments l'obra de la Universitat Autònoma representa atacar l'autonomia universitària i la cultura catalana», al núm. 1, de 18 de febrer de 1935, 1.

fidelment al costat del Patronat.⁵⁰ L'FNEC és, per tant, una associació mimada des de les altes instàncies, que, abans de lliurar-se a conflictes que puguin pertorbar la dinàmica quotidiana, prefereix demanar a les autoritats universitàries que intercedeixi al seu favor, i tanca files amb aquestes quan des de la premsa de dretes es canoneja el règim autonòmic, o el Govern radical posa pals a les rodes al seu funcionament. Els seus rivals acusen sovint a les autoritats acadèmiques de favoritisme, mentre els fenecistes denuncien, per la seva banda, la contumàcia policial contra ells.

Els estudiants antinacionalistes van entomar amb molt de despit els canvis operats per la reforma autonomista: immersos en un clima d'hostilitat cap a ells, en franca inferioritat numèrica (segons els càlculs d'Eduard Ferrer, president de l'FNEC i membre d'Estat Català, només hi ha un 5% d'estudiants espanyolistes a la Universitat Autònoma)⁵¹ observen com la universitat es catalanitza, els seus adversaris nacionalistes ostenten el monopoli representatiu dels estudiants i gaudeixen de la confiança de les autoritats acadèmiques, començant per la mateixa cúspide rectoral. I aleshores, es llancen a l'ofensiva.

El cigne de Cisneros

El falangista Luys Santa Marina, publica al 1933 una biografia novel·lada del cardenal Cisneros, conseller dels Reis Catòlics, i per tant, l'eminència gris de l'expansió imperial espanyola. Cisneros també havia estat un gran reformista universitari, artífex de la Universitat d'Alcalà, de la qual sortiren les grans figures literàries del Segle d'Or espanyol. A Alcalà, hi acudien estudiants de tots els punts cardinals de la península, fonent-se les varietats regionals en un única enclusa hispànica. L'anècdota resa que en llegir *Cisneros*, Ruiz de Alda, un dels fundadors de Falange, va exclamar que el seu autor havia de ser, forçosament, falangista. Un any més tard, efectivament, lector i autor es troben enrolats al partit feixista, mentre el cigne de l'escut de Cisneros ja s'ha convertit en l'emblema del SEU, el Sindicato Español Universitario.⁵²

La peculiaritat nacional de Catalunya suscita que aquest sindicat, que acaba essent majoritari arreu de les universitats de l'Estat espanyol,⁵³ sigui aquí una rare-

50. BOSCH GIMPERA, *Memòries...*, 176. La comunicació entre estudiants fenecistes i Patronat sempre fou molt fluïda i cordial. En afers com el dels estudiants lliures, per exemple, les gestions dels fenecistes foren tímides per no enervar el Patronat i desestabilitzar la seva consolidació.

51. FIGUERAS, *Història de la FNEC...*, 64.

52. Aquesta anècdota, relatada pel mateix autor, pot localitzar-se en el pòrtic de la primera edició del *Cisneros* després de la Guerra Civil, editada per Yunque el 1939.

53. C. Ruiz Carnicer prefereix parlar, encertadament, d'una àrea feixistitzada hegemònica que inclou el SEU i altres associacions estudiantils, com els catòlics i tradicionalistes, *El Sindicato Español Universitario (SEU), 1939-1965: la socialización política de la juventud universitaria en el franquismo*, Madrid, Siglo XXI, España, 1996, 71. Els feixistes, partint d'una inferioritat

sa extraviada entre l'homogeni nacionalisme català, interpretat com una anomalia exòtica. El panorama de l'associacionisme estudiantil a la universitat catalana, certament, difereix considerablement de la resta de l'Estat, però comparteix una premissa comuna, tant amb el moviment estudiantil de les universitats espanyoles com amb el de la resta de l'Europa contemporània: la tendència dels estudiants a identificar-se en la versió més extrema dels seus respectius nacionalismes.⁵⁴ A la universitat barcelonina simultaniegen distints nacionalismes (tot i que el decalatge entre ells és més dilatat a favor del nacionalisme català que a la resta de la societat catalana), que, entre els joves estudiants, adopten el seu rostre més exasperat. Tot i ser, inicialment, minoritaris, la col·lisió de dos formes de nacionalisme radical arrossega als més temperats, en tant que la convivència esdevé cada cop més vidriosa.⁵⁵ L'un, l'espanyolisme radical, és antidemocràtic, unidimensional, unitari, agressiu i imperialista, mentre l'altre, el català, per contrast amb el nacionalisme rival, per deute històric amb l'herència liberal del nacionalisme català o per

numèrica, són capaços de posar-se al capdamunt de grups afins més nombrosos gràcies al seu activisme violent. Aquesta situació també es viu a la universitat catalana.

54. Molts historiadors han acreditat aquesta inclinació vers un nacionalisme exacerbat dels moviments estudiantils des del tombant dels segle XIX-XX, que, en molts casos, els porta a adoptar actituds antidemocràtiques, integristes o, després de la I Guerra Mundial, feixistes. A Itàlia i Alemanya, l'ascens feixista al poder ha estat precedit de la seva hegemonia entre els estudiants (i connivència en segments del professorat). En ambdós casos, els feixistes, que han començat essent una bel·licosa minoria reclutada en associacions de poca envergadura com ara *Avanguardia Studentesca*, i, posteriorment, els primers GUF (*Gruppi Universitari Fascista*) a Itàlia, i el *NSStb*, *National-sozialistischen Studentenbund* a l'Alemanya, s'han alçat amb el predomini gràcies al suport de les associacions de dretes, que el feixisme acaba per homogeneïtzar en una única organització. Aquesta feixistització és universal: per descomptat, a Romania, on l'element estudiantil és la base primària de la *Legiunea Arhanghelului Mihail* (*Legió de l'Arcàngel Sant Miquel*) de Codreanu, però també a França, on els *Camelots du Roi*, la patrulla armada de *Action Française* imposa la seva llei al *Quartier Latin* des de les primeries del segle, on, a partir dels anys vint, sorgeixen nuclis feixistes, o «feixistitzats» com els destacaments universitaris de *Le Faisceau de Valois*, o les *Phalanges Universitaires des Jeunesses Patriotes* de Taittinger, o els *Volontaires Nationaux*, auxiliars juvenils de la *Croix de Feu de La Rocque*. Altre tant podríem dir de Croàcia, Bèlgica, Àustria, Hongria i Portugal. Tenim accés a informació relativa a la feixistització dels estudiants en els casos italià (L. La Rovere, F. de Negri...), alemany, (G. Giles, M. Steinberg, M. Kater...) o francès (monografies sobre alguns moviments i les seves respectives branques universitàries, com la de J. Philippet, sobre els *Jeunesses Patriotes* o la de A. Kéchichian sobre les *Croix-de-Feu*), bastant menys per als altres casos, a excepció feta de l'obra de Francisco Veiga sobre el feixisme romanès. Per a altres casos, es pot consultar les dades distribuïdes pels capítols de *Who Were the Fascists: Social Roots of European Fascism*, que exhibeixen una sobre-representació estudiantil en tots els moviments feixistes europeus. Evidentment, no tot l'associacionisme estudiantil nacionalista és antidemocràtic i totalitari: l'FNEC n'és un bon exemple, i en certa mesura, la FUE també podria representar un tipus de patriotisme liberal i progressista.

55. Per regla general, no podem destriar només dos nacionalismes incompatibles i estancs en un mateix territori, sinó diverses versions de varis nacionalismes. En els casos de conflicte d'alta graduació, sí que es tendeix a diluir els matisos, però tampoc aleshores els bàndols es configuren només per raó d'identitat nacional.

coherència amb l'actualitat política republicana, no pot ser antidemocràtic, però comparteix alguns ítems ideològics amb els seus contraris, característics, per altra banda, de tot nacionalisme rotund del període d'entreguerres, a saber: clam per la redempció nacional després d'un prolongat període de decadència, i, lligat a això, evocació de les gestes del passat com a model exemplar a imitar; revolució nacional que sintetitza emancipació nacional i justícia social (amb una projecció més aviat difusa de les noves estructures socials) i que s'ha d'executar de forma ordenada, obeint a una disciplina tàctica rigorosa;⁵⁶ unitat interclassista, que aplegui a tots els patriotes, sigui quina sigui la seva extracció social i adscripció política en una mateixa empresa; rebuig als partits polítics clàssics, per la seva ineptitud manifesta i perquè esbocinen el tot nacional; una finalitat sacrosanta que justifica els mitjans, sense vacil·lar davant de la violència, és més, es doten de cossos d'especialistes d'aquesta; exaltació de la joventut, categoria social interclassista que abandera el nou renaixement nacional en oposició al projecte fracassat dels «vells»; un política codificada com a religió, amb el seu reguitzell de símbols i rituals i una militància basada en valors com la jerarquia o l'esperit de servei, que forneix una nova moral, entre altres característiques...⁵⁷

56. Segurament, una al·lusió a l'espontaneïtat anarquista, doctrina i moviment que els estudiants nacionalistes detestaven, sobretot arran dels fets d'octubre de 1934, quan la CNT no secunda la insurrecció de la Generalitat catalana contra la República de dretes. Alexandre Cirici confessa, avergonyit, que els estudiants actuen com a esquirols en algunes vagues de la CNT, ja que les consideraven un traïció al país, CIRICI, *El temps...*, 222-223.

57. Tots aquests trets han estat extrapolats de la revista del BEN, la branca més radical del nacionalisme català universitari. Fent una repassada sumària als seus escassos números, en el manifest de presentació del número 1, de 4 de febrer de 1935, el BEN es declara com un moviment de defensa d'una metapolítica catalana (la Cultura) que no pot ser eradicada malgrat que claudiquin les seves institucions, i al qual es poden adherir tots els estudiants que acceptin el postulat «Catalunya nació», independentment de la seva filia política; al número dos, de 18 de febrer de 1935, s'hi dedica un article als màrtirs de la nació catalana, signat amb el pseudònim de Moragues el Decapitat (pàgina 2), mentre a la portada del número tres, de 25 de març de 1935, l'alliberament nacional s'hi enfoca des de la perspectiva generacional, com una unió interclassista i suprapartidista de la joventut que precisa la descolonització de l'ànima individual dels catalans com a requisit per a una emancipació col·lectiva a través d'una Revolució Nacional (pàgina 2) que ha d'estar pautaada per un control i un ordre estrictes (pàgina 4). El número següent, de 12 d'abril de 1935, duu en portada un article de reflexió sobre el significat del 14 d'abril, intitulat «No commemorem», en què s'invita a aprendre la lliçó de les dues dates en les quals el nacionalisme català ha estat derrotat (14 d'abril de 1931 i 6 d'octubre de 1934) i acaba amb un «Catalunya pels catalans» majúscul, mentre a la segona pàgina, amb el títol de «El catalanisme és un alçament nacional», s'elucida el caràcter de síntesi social i nacional de la seva proposta, així com s'argüeix que el catalanisme és una ètica rigorosa, de disciplina i d'esforç, i que aquests valors han d'estintolar la revolució nacional. A la contraportada (pàgina 4) s'aconsella als estudiants fer servir tots els mitjans, sense abstenir-se de l'ús de la força. Els darrers números, cinc i sis, estan més cenyits a la vaga dels estudiants de gener de 1936 que al debat ideològic. En definitiva, un llenguatge que és moneda de canvi en els diversos nacionalismes radicals, i, disculpant l'anacronisme, que té certa semblança amb el dels moviments de descolonització de la guerra freda.

Però el desig del BEN, el Bloc Escolar Nacionalista, una agrupació universitària suprapartidista creada després dels fets d'octubre de 1934, de congregar tots els estudiants catalanistes, des dels lliguers als independentistes de Palestra i Nosaltres Sols! (discutit per aquells estudiants també nacionalistes però que no admeten la presència dels conservadors),⁵⁸ no acaba de quallar. En un context socialment convuls, les actituds polítiques se solen lletrejar d'esquerra a dreta, i en el cas universitari que ens embarga, molts joves lligaires donen suport al cantó espanyolista.⁵⁹ Com li assenyala el comissari Prieto Bances al patró Trías Pujol,⁶⁰ la causa de l'autonomia universitària havia aconseguit identificar-se amb l'esquerra, de manera que encasella a la dreta els detractors d'aquesta, i solleva la dreta contra l'autonomia.

Els estudiants espanyolistes només es comencen a organitzar arran dels fets d'octubre i la supressió del Patronat. La repressió dels còmplices de la revolta de la Generalitat esquitxa a una FNEC que és il·legalitzada,⁶¹ i el seus locals són clausurats. La gran meta dels estudiants fenecistes durant el que resta de bienni negre és que la situació retorni exactament al mateix punt d'abans d'octubre de 1934: restabliment del Patronat i prossecució de la campanya de catalanització de la Universitat. És ara quan els estudiants espanyolistes comencen a ensenyar l'urpa, i a fer ús de la violència per delmar els seus rivals. Aniquilar el seus adversaris és el primer manament del SEU, fundat a finals de 1933,⁶² però que a Catalunya no comença a rodar fins al maig de 1935.⁶³ El SEU a Barcelona és un minúscul gru-

58. *Redreçament* 1, 4 de febrer de 1935, 3. Les crítiques procedeixen de la mateixa FNEC.

59. Al costat de l'espanyolisme, compartint els mateixos enemics, s'ha d'arreglar un sector de joves vinculats al catalanisme conservador que es tendeix a amagar d'idees antidemocràtiques. Aquests joves universitaris comparteixen tertúlia literària o colla d'amics amb falangistes reconeguts: un exemple és el lliguer Ignasi Agustí, amic personal de falangistes com Celestino Chinchilla, que és l'intermediari entre ell i Falange catalana a Burgos quan l'autor de *Mariona Rebull* aconsegueix atènyer zona nacional durant la Guerra Civil. I. AGUSTÍ, *Ganas de hablar*, Barcelona, Planeta, 1974, 316. Celestino Chinchilla serà un dels fundadors dels Círculos Doctrinales José Antonio a la dècada dels seixanta. El seu pare és director de l'institut Balmes i reconegut espanyolista. En aquest institut es forma una lleva seuista (el SEU també està implantat als instituts de secundària), més nombrosa que la collita universitària.

60. *Cartas cruzadas...*, Prieto Bances a Trías Pujol, 12 de juny de 1935, 3.

61. FIGUERAS, *Història de la FNEC...*, 88. Tècnicament, ni la FUE a la resta d'Espanya ni l'FNEC a Catalunya són il·legalitzades, sinó que desapareix la representativitat dels estudiants en els òrgans de govern, la qual cosa significa, *de facto*, la seva inutilització. Però tant la FUE com l'FNEC poden continuar fent feina de base a les Associacions Professionals de Facultat. De fet, les associacions professionals continuen celebrant eleccions, en les quals vencen aclaparadorament els estudiants catalanistes (vegeu *Redreçament* 1, 4 de febrer de 1935, 3).

62. En la secció Falanges Universitaries del periòdic *F.E.* s'insereix la següent arenga: «El SEU tiene un presente por hacer: el exterminio total y completo de todos los FUE y de todos los BEOUS [Bloque Escolar de Oposición Universitaria, comunista] de las universidades españolas y un futuro grandioso y claro: la Revolución Nacionalsindicalista»; «Hacia la revolución nacional sindicalista», *F.E.* 14, 12 de juliol de 1934, 7.

63. La nota sobre la creació del SEU al districte universitari de Barcelona, al núm. 5 de la revista seuista *Haz*, 7. José Guitart és designat cap de districte, mentre que Luys Santa Marina,

puscle que té certa implantació a Dret (amb Fontana Tarrats), a Medicina (amb el germà de José María, Fernando Fontana) i a Arquitectura (amb un grup d'estudiants valencians, els germans Chinchilla, Sanchís i Julián Beneyto).⁶⁴ És un gru-moll petit, però molt activista, «ferotges anticatalans que esgrimeixen pistoles»⁶⁵ i que «actuen amb total impunitat» en aquest lapse del bienni negre.⁶⁶ Els falangistes estan acompanyats d'altres grups espanyolistes minoritaris, com l'AET (Asociació Escolar Tradicionalista),⁶⁷ la secció escolar de les JAP (Joventuts d'Acció Popular),⁶⁸ o la de Derecha de Catalunya / Renovación Espanyola. En la divisió existent dintre el falangisme català entre l'activisme esquadrada de Luys Santa Marina i la idiosincràsia més conservadora del cap territorial, Roberto Bassas, els seuistes s'alineen al costat del primer.⁶⁹ El SEU, conscient de la seva insultant inferioritat numèrica, es lliura a la pràctica de la intimidació i la violència contra el seus adversaris. L'FNEC, per no posar en entredit el seu professionalisme (aquesta organització discerneix entre cultura i política, i no creu que la seva campanya pro-universitat catalana sigui, en sentit estricte, «política») recorre a les instàncies oficials a demanar un escarment als violents, però molts dels seus membres participen en la fundació del BEN, que s'avitualla d'armament per plantar cara als falangistes fent servir mètodes violents.⁷⁰ Una delegació del BEN acudeix al Con-

que no és universitari però està molt vinculat a la vida cultural barcelonina a través de l'Ateneu i té molta ascendència entre el jovent falangista, cap local del SEU a Barcelona. El falangisme català no envia representant al Primer Congrés del SEU, però sí al segon: José Guitart. Relació d'assistents al Congrés a *Haz* 11, 12 de novembre de 1935, 4.

64. Un relat dels actes vandàlics en què prenen part els universitaris falangistes aquells anys, a l'expedient del fundador del SEU i estudiant d'arquitectura Sanchís, consultat a l'AGA, IDD (09) 017.014, caixa 51/20360, carpeta 263. Sobre l'escanyolit falangisme universitari, F. CABALLERO, «José Antonio y su obra política en Cataluña», *Homenaje a José Antonio en su centenario (1903-2003)*, Madrid, Plataforma 2003, 2006, 103.

65. CIRICI, *El temps barrat...*, 231.

66. FIGUERAS, *Història de la FNEC...*, 89.

67. Poc consistent a la Universitat de Barcelona, hi forma part algun membre de les Joventuts Carlines de Barcelona, que publiquen *La Croada*, revista que comença la seva tirada el 5 de setembre de 1934. Aquesta capçalera substitueix a *Reacció*, dirigida per José María Poblador, company de Ramiro Ledesma a les JONS.

68. Les JAP de Catalunya són les joventuts d'Acció Popular Catalana, presidides per l'exmembre de la Lliga, Cirera i Voltà. Editen una revista amb un títol de ressonàncies almogàvers, *Desperta Ferro!* (primer número, 17 d'agost de 1935), escrita en un català arcaic. En aquesta revista, potencien la vessant més regionalista de la dreta espanyola: diuen sentir-se catalans per tradició i espanyols per història, es consideren unitaris però no uniformistes, i, fins i tot, catalanistes, ja que la verdadera essència de la catalanitat, expurgada de nacionalismes, és el cristianisme i l'hispanisme. El seus promotors són J. Ferrer Aleu, J. M. Balias, B. Guillén i V. A. Iturriz. Després del 16 de febrer, ingressen en bloc a Falange.

69. J. M. THOMAS, *Falange, Guerra Civil, franquisme: F.E.T y de las J.O.N.S de Barcelona en els primers anys del règim franquista*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, 80-81. José María Fontana, a cavall entre el sindicat i el partit, intenta fer de mitjancer entre ambdós.

70. Sovinteja a la seva premsa arengues a no escatimar mètodes violents quan es tracti de derrotar els enemics de Catalunya, per exemple, al núm. 4, d'abril de 1935 (pàgina 4).

grés Mundial d'Estudiants contra el Feixisme i la Reacció, celebrat a Brussel·les els dies 29, 30 i 31 de desembre. Entre les conclusions d'aquest congrés s'aprova la lluita unitària, per tots els mitjans, contra el feixisme mitjançant l'organització de grups d'acció que guardin les espatlles als estudiants i professors catalanistes.⁷¹

A finals de novembre de 1935, té lloc el primer sidral entre tropes rivals. Després de la visita del comissari en funcions, Salvador Martínez Moya,⁷² els estudiants fenecistes convoquen una assemblea en la qual es redacta una petició al Govern pel restabliment de les condicions anteriors als fets d'octubre de 1934. Quan la reunió es dissol, els assemblearis són increpats per una turbamulta d'estudiants falangistes, carlins i cedistes, en la qual també es confonen membres de la Lliga i de la federació catòlica.⁷³ A finals de 1935, les engrunes de l'espanyolisme estudiantil universitari es col·liguen en un Front de Dretes prouniversitat espanyola (que agrupa japistes, Derecha de Cataluña, Acción Universitaria Española, AET i SEU), que poc després serà rebatejat, per desig exprés dels falangistes (reticents a entrar en una coalició retolada de «dretes») com a Federación Española Universitaria.⁷⁴ La FEU acorda un programa de mínims amb una sola

71. Informació succinta sobre les clàusules aprovades al Congrés a *Redreçament* 1, 4 de febrer de 1935, 8. L'antifeixisme no és un terme que torni a aparèixer a l'estès de la seva publicació, absència que sorprèn en un context en el qual el concepte es vulgaritza i esdevé el node de les aliances que les esquerres teixeixen en aquest compàs d'espera de les eleccions generals. L'enemic és el nacionalisme espanyol imperialista, no acotat al feixisme. En una carta d'un estudiant es fa una distinció, a fi i efecte de delimitar el nacionalisme català de la mala premsa que aquest concepte està prenent per l'auge dels feixismes, entre el nacionalisme dels grans estats, que és sempre reaccionari, amb el de les petites nacions, que és revolucionari i subversiu per natura (núm. 2, pàgina 3).

72. Tercer comissari general després de Prieto Bances (que ostenta el càrrec de novembre de 1934 a gener de 1935), José Vicente Álvarez Rodríguez (que ho fa de febrer 1935 a octubre de 1934). Martínez Moya regenta el comissariat fins al desembre de 1935. La plaça queda vacant des d'ara fins a la restitució del Patronat, a finals de febrer de 1936.

73. FIGUERAS, *Història de la FNEC...*, 107. Pel que fa als catòlics, cal tenir en compte que només havien restat dins la Federació d'Estudiants Catòlics els més recalitrants partidaris del confessionalisme. Els universitaris catòlics que formen part activa de l'FNEC solen pertànyer a l'òrbita fejocista, que, per proporcionar un àmbit d'enquadrament adequat als seus estudiants, crea la Subfederació Escolar i Universitària de la Federació de Joventuts Catòliques de Catalunya. Aquesta filial, que des de finals de 1935 edita el seu propi mitjà d'expressió, el suplement *Aules*, es constitueix per pal·liar la insignificança de la Federació d'Estudiants Catòlics, en quadre en aquests moments, i per modernitzar i catalanitzar l'associacionisme catòlic universitari. Per voluntat dels fejocistes i necessitat de la Federació, ambdues formacions es fusionen, però un instant després, se separen per raons que no són explicades, però que segurament tenen a veure amb discrepàncies ideològiques i amb una gelosa defensa de la seva independència per part dels estudiants de la Federació. Les dissensions ideològiques queden en evidència durant la vaga de gener de 1936, convocada per l'FNEC, quan els fejocistes la secunden (vegeu *Aules* 6, 1), i els catòlics federats, no.

74. De fet, la cúpula del SEU, amb Alejandro Salazar al front, no és partidària que el SEU s'incorpori a una coalició estudiantil amb altres forces de dretes sinó ostenta un lideratge incondicional, en contra de l'opinió, val a dir, del cap nacional de Falange, José Antonio Primo de Rivera: «Desde el momento que este Movimiento general universitario quiere desfigurarse en

demanda: que l'FNEC renunciï a l'adjectiu «nacional» o bé que l'ingrés a les associacions professionals de facultat sigui lliure, i fa arribar aquesta petició al rector Josep Mur.⁷⁵ A principis de gener, té lloc una gresca entre estudiants falangistes i del BEN. Els estudiants fenecistes denuncien la presència d'elements estranys a la Universitat, segurament els esquadrists de Luys Santa Marina, apostats davant de la universitat i preparats per carregar. El rector, per apaivagar els ànims, declara dia no lectiu l'endemà dels fets (3 de gener), però els fenecistes el boicotegen acudint a les aules.

La vaga convocada per l'FNEC per reivindicar un retorn a les condicions prèvies a octubre de 1935⁷⁶ enerva encara més als falangistes. La vaga, pacífica, és secundada per la majoria d'estudiants⁷⁷ i molts professors. El BEN fa públic un manifest a favor de la vaga, que no acaba de plaure a l'FNEC, que vol guardar en tot moment les aparences d'apoliticisme i unanimitat de la classe estudiantil. En aquest manifest es fa una crida a recórrer a tots els mitjans, inclòs els violents, per aconseguir la satisfacció de les peticions autonomistes, i s'incardina explícitament responsabilitat professional i imperatiu patriòtic.⁷⁸ Els falangistes amenacen amb una vaga general a nivell nacional, que esclata a la majoria d'universitats llevat de Barcelona, on la seva situació és més esparracada. Difonen una nota on mostren la seva repulsa a la vaga «antipatriòtica» i inviten als estudiants a assistir a les aules sense por.⁷⁹ Les equades falangistes estan resoltes a intervenir, però el rector imposa l'obligatorietat d'ensenyar el carnet per entrar a la universitat.⁸⁰ La dreta impreca de la vaga pel seu contingut polític⁸¹ i acusa a rector i catedràtics de passius, quan no de còmplices. La vaga es desconvoca el

una FUE de derechas, en una agrupación al servicio de partido, no podría el SEU entrar a formar parte de ningún frente»; «Hacia la sindicación única», *Haz* 14, 14 de febrer de 1936, 4.

75. *La Publicitat*, 2 de febrer de 1936, 2.

76. Concretament, es reivindica el restabliment del Patronat i de l'autonomia, la representació estudiantil suspesa pel ministre Filiberto Villalobos, el reconeixement de l'FNEC com l'associació representativa de tots els estudiants catalans, la restauració del professorat i els agregats nomenats pel Patronat, el restabliment dels cursos universitaris per obrers i el pagament del sou a subalterns i empleats, congelat des de fa mesos. *Redreçaments* (extraordinari).

77. FIGUERAS, *Historia de la FNEC...*, 112

78. *Redreçament* 5 (extraordinari), 1

79. Que diu el següent: «compañero! Con el alma rebotante de dolor y con contenida indignación, hemos venido contemplando como el morbo separatista prendía en esta universidad, que nosotros queremos bien española. Ahora pretenden llevarnos a una huelga anti patriótica y canalla. ¡No os dejéis arrastrar! Entrad a las clases y así daréis una prueba de vuestro amor a España, y de vuestro coraje. ¡Abajo el Patronato! ¡Abajo la FNEC! ¡Viva España única!». Pel redactat, però, no sembla pas falangista (manca, per exemple, l'«Arriba España!»), sinó d'algun altre grupuscle antiseparatista. Adjunt al número extraordinari de *Redreçament* (exemplar disponible a l'Arxiu Històric de Barcelona).

80. *La Vanguardia*, 9 de gener de 1936, 10.

81. *La Vanguardia*, 9 de gener de 1936. En una nota publicada als diaris catalans de la Sección Escolar de Derecha de Cataluña, s'informa que el B.N.E (sic) ha declarat la vaga a la universitat per un sol motiu, el separatisme, i comuniquen que no vacil·laran a enfrontar-se amb ell.

dia 10, però cinc dies després es duu a terme una nova jornada d'absentisme a l'aula per pressionar al Govern en la seva deliberació sobre les mesures sol·licitades. Dos dies després, el dia 17, té lloc l'anomenada «batalla del bar»: un grup de falangistes (12, segons *Haz*,⁸² potser tots els seüistes matriculats a la Universitat de Barcelona), topen amb un grup d'estudiants del BEN i esclata una batalla campal, en què els catedràtics intenten posar pau (i algun en surt malparat).⁸³ Des de la «batalla del bar» i fins al dia dels comicis electorals, gairebé diàriament hi ha altercats entre esquadres falangistes (formades per estudiants i legionaris del barri Xino i engreixades amb individus d'altres filiacions, com les Juventudes Antimarxistas de España)⁸⁴ i estudiants catalanistes.⁸⁵ La intensificació de la violència just abans de les eleccions no és una casualitat, sinó que tot apunta a una estratègia programada per les dretes per desestabilitzar el sistema i fer decantar el vot dels indecisos de classe mitjana cap al Front d'Ordre. Els falangistes, després de certs dubtes inicials, acaben per recolzar una vaga que ells no han convocat, posant-se en l'avantguarda de la protesta.⁸⁶ El rector, desbordat per aquests aldarulls quasi diaris, decideix avançar les vacances, que comencen el dia 7, i clouen el 17, és a dir, fins després de les eleccions. Amb la victòria del Front d'Esquerres, es restableix el règim autonòmic a la universitat, i Bosch Gimpera és restituït a la rectoria. Els estudiants falangistes opten per mantenir-se a l'expectativa dins dels seus cataus (l'abril de 1936, FE-JONS i el seu sindicat estudiantil són declarats il·legals), i la calma retorna a la Universitat Autònoma de Barcelona. També aquest viu aleshores un breu i evanescent «oasi».

82. *Haz* 13, 20 de gener de 1935, 10.

83. Segons Fontana Tarrats, després de la batalla del bar, la Universitat és «conquerida i copada» pels falangistes, la qual cosa és una autèntica fal·làcia, a *Los catalanes en...*, 31.

84. Organització relacionada amb el sindicalisme lliure. Edita el diari *Presente!*. Durant la vaga d'estudiants convocada per l'FNESC, són detinguts dos provocadors d'aquesta associació, Antonio Manuel Muñoz i Gabriel Quero, *La Publicitat*, 10 de gener de 1935, 2.

85. Persecucions, trets, assalts dels feixistes als locals de la FNESC, manifestes i contramanifests, escorcolls, càrregues policials i intervenció, sobretot pel bàndol falangista, d'elements aliens a la universitat, és la rutina diària a la Universitat de Barcelona entre el 30 de gener i el 7 de febrer, fets que es poden seguir a la secció d'ensenyament del diari *La Publicitat*.

86. «Los estudiantes de toda España impulsados por el Sindicato Español Universitario, se levantan contra el separatismo catalán», *Haz* 13, 20 de gener de 1935, 1. Efectivament, la vaga no havia estat convocada per ells, sinó pels estudiants alfonsins, catòlics i tradicionalistes. La direcció del SEU, sempre curosa en vetllar perquè no es confongui el sindicat amb aquestes associacions reaccionaries, amb uns interessos electorals pròxims (els estudiants falangistes temien ser instrumentalitzats en benefici electoral sense rebre res a canvi) no les tenen totes de participar en aquesta plantada universitària sinó es donen les garanties suficients de supremacia per a la seva organització, però les seves bases (a les quals, en aquesta editorial, havien exigint «ni un grito, ni una protesta, ni un movimiento de mano, sin haber recibido orden para ello») la desborden per baix, mobilitzant-se espontàniament al costat dels seus companys monàrquics o catòlics, amb els que cada cop escurcen més les seves diferències ideològiques.

L'entorn

Com és natural, els estudiants barcelonins no limiten la seva formació política i intel·lectual al recinte universitari. Els escolars cerquen referents culturals i ideològics en el seu entorn parauniversitari immediat, participant, entre joves professors i llicenciats recents, en tertúlies literàries, efímeres aventures periodístiques o en activitats programades per institucions culturals com ateneus i clubs, on el petit ecosistema intel·lectual de la ciutat conflueix amb el no menys reduït contingent d'estudiants universitaris de la Barcelona del moment. Germinen, així, espais de sociabilitat cultural tendents a la politització, en congruència amb un període de despertar de la consciència pública com és la II República, en els quals els estudiants poleixen els seus principis ideològics en la mesura que eixamplen l'horitzó social que es distingeix des de les seves aules.

Al marge dels partits polítics, l'espanyolisme a Catalunya també es canalitza a través de projectes culturals com la revista barcelonina *Azor*, fundada l'octubre de 1932 per un elenc de joves literats de tendències polítiques dispars entre els quals es troben Guillermo Díaz-Plaja, Max Aub, Félix Ros, Xavier de Salas, José Jurado Morales, Joaquín Balduch, Juan Ramón Masoliver, Agustín Loscertales i Andrés Manuel Calzada.⁸⁷ El director de la revista es Luís Gutiérrez Santamarina, més conegut com Luys Santa Marina,⁸⁸ nat el 1989 a Colindres, Cantàbria, i establert a Barcelona des de principis dels anys vint. Santa Marina desembarca a Catalunya just quan la Dictadura estronca el projecte autonomista de la Mancomunitat i es rabeja contra la llengua i les particularitats nacionals catalanes. Però aquesta situació es reverteix amb la proclamació de la República, que fa possible l'establiment de l'autogovern i l'assoliment de l'Estatut d'Autonomia. El nou Govern republicà reprèn ara aquell model noucentista de construcció nacional, que, lluny de limitar-se a ser un moviment d'índole intel·lectual, aspira a una reforma política per mitjà de la cultura, tot entronitzant aquesta com a forma de poder. Clar que, amb l'adveniment de la República, el paradigma noucentista s'espolsa dels seus rivets elitistes, i s'envernissa amb una capa popular: el que ha estat anomenat un «noucentisme de masses»,⁸⁹

87. J.-C. MAINER, «Azor: radiografía de una crisis», *La corona hecha trizas: 1930-1960*, Barcelona, PPU, 1989, 101-120.

88. A diferència dels seus companys de redacció, Santa Marina ja s'ha fet un nom en els circuits literaris amb un parell d'obres amb el denominador comú de l'epopeia legionària a Marroc. La primera, *Tras el águila del César: Elegía del Tercio 1921-1922*, narra, en el seu estil trufat d'arcaïsmes i reminiscències a la literatura èpica del Segle d'Or, que tan agradava de degustar a l'autor, el periple de noranta-sis legionaris que salpen de Nova York per servir a la Legió espanyola al Protectorat del Marroc. *Tetramorfos*, publicada l'any 1927, segueix l'estela temàtica de l'anterior, ara amb el retorn dels combatents a casa.

89. E. UCELAY-DA CAL, *La Catalunya populista: imatge, cultura i política en la Catalunya republicana, 1931-1939*, Barcelona, La Magrana, 1982, 126. Aquesta interpretació sobre el projecte populista de nacionalització d'Esquerra Republicana està parafrasejada d'aquesta obra.

és a dir, una empresa de nacionalització del poble català. Aquest no està desproveït de «catalanitat», ans el contrari, en ell resideixen les essències nacionals, però és la cultura qui exterioritza aquestes. S'entén així la importància reservada a institucions com la universitat, que forma els intel·lectuals orgànics de la hegemonia cultural, especialistes en confeccionar i posar a l'abast del poble la cultura nacional. En aquest context, els intel·lectuals espanyolistes, exclosos de cop i volta de l'*establishment* (però no, per això, socialment desvalguts) adopten una actitud molt bel·ligerant, comproment-se políticament amb organitzacions dretanes antisistema. És el cas de Santa Marina, que primer orbita entorn d'associacions monàrquiques, tipus la Peña Ibérica, on s'acantonen albiñanistes alfonsins⁹⁰ i sindicalistes lliures. L'autor de *Cisneros* participa en la fundació de la Unión Social Hispànica, el juliol de 1933, presidida per Palau Rabassó i de la qual ell n'és secretari. En donar-se d'alta ambdós a Falange, agreguen aquesta associació al partit feixista.⁹¹ De la Peña Ibérica també emanen els primers nuclis jonsistes a Catalunya, amb José María Poblador i Ildefonso Cebriano al capdamunt.⁹² Santa Marina serà un dels dos delegats catalans al Primer Congrés Nacional de Falange, a l'octubre de 1934 (conjuntament amb Roberto Bassas, cap territorial de Catalunya), i ostenta en el partit feixista els càrrecs de cap territorial de la CONS (Central Obrera Nacional-Sindicalista) i cap local de Barcelona del SEU (Sindicato Español Universitario).

José-Carlos Mainer, un dels pocs experts que ha analitzat el contingut de la revista de Santa Marina, argüeix que el lliscament d'*Azor* cap el filofeixisme contribueix a radiografiar la crisi de consciència de la petita-mitjana burgesia espanyola, disgustada amb les insuficiències de la revolució burgesa a Espanya.⁹³ El malestar vers el sistema liberalburgès en dansa, que reputen ja obsolet, retrotreu els responsables de la revista a una nostàlgia d'un passat èpic, amb l'imperi transoceànic com a mite,⁹⁴ que es reinverteix en un refús militant a l'Estatut d'Autonomia (denominador comú d'un comitè de redacció ideològi-

90. Del Partido Nacionalista Español, encapçalat pel metge valencià José María Albiñana, monàrquic populista que vesteix retalls estètics i ideològics feixistes, com unes tropes de xoc anomenades Legionarios de España.

91. J. M. Thomàs, veu «Unión Social Hispànica», *Diccionari de partits polítics de Catalunya, segle XX*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2000, 342. Sobre aquestes capelletes ultraespanyolistes vegeu la recent obra d'aquest autor, *Feixistes!: Viatge a l'interior del falangisme català*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2008.

92. Poblador és el director del diari carlista *Reacció*, que abandona el 1933 per ingressar al partit de Ledesma. Les JONS són estacionaries durant tot 1932, però repunten a principis de 1933, esperonades per l'auge del feixisme a Europa. Sobre les JONS, vegeu la biografia del seu líder, Ledesma Ramos, a càrrec de F. GALLEGÓ, *Ramiro Ledesma Ramos y el fascismo español*, Madrid, Síntesis, 2005.

93. MAINER, *La corona...*, 103-104. Aplicant un esquema marxista clàssic, aquesta hauria arribat tard i malament, quan ja s'està gestant la següent fase, la revolució socialista.

94. Com traspua l'evocació del misticisme castellà o els fets dels Reis Catòlics, i la prospecció filològica del folklore, que els hi permet enllaçar allò nacional amb allò popular

cament eclèctic) i al nacionalisme romàntic i carrincló que hi subjau.⁹⁵ Aquesta invocació del mite imperial no és, però, un refugi intel·lectual, a mode de paradís artificial, sinó un esperó per revalidar les velles gestes aquí i ara. No obstant això, *Azor* parteix d'una adhesió peculiar a la República, concretament, al seu home fort, Manuel Azaña (seducció que també captiva fugisserament al cèlebre literat feixista, Giménez Caballero),⁹⁶ percebut com un líder carismàtic capaç de conciliar justícia social i esplendor nacional.⁹⁷ Una admiració equívoca, que el citat Mainer ha qualificat de «feixisme popular-republicà» i que acaba per derivar en un feixisme *tout court*,⁹⁸ del qual s'aparten aquells que, com Max Aub o José Jurado Morales, mai es desprenen de les seves conviccions democràtiques. L'evolució cap al feixisme de Luys Santa Marina i alguns dels seus joves col·laboradors es pot llegir com la recerca d'un espai polític original que conjugui nacionalisme imperial amb un vague socialisme nacional, desartorbat fins a l'aparició de les JONS i de Falange. A algú com Santa Marina (exlegionari, bohemí, vitalista...) no li pot plaure el catolicisme accidentalista d'Acció Popular Catalana o l'alfonsinisme retrògrad de Derecha de Cataluña (delegació de Renovación Española al Principat), ja que, malgrat la maledicència dels dos partits vers el nacionalisme català, el seu tarannà ultrareaccionari no cassa amb l'esperit revolucionari del literat. Per altra banda, la revista tam-

95. Un dels principals redactors de la revista, Andrés Manuel Calzada, home proper al radicalisme, i després adherit a Falange (fou executat al Garraf al 1938, després d'una prolongada estada a la presó), escriu un article en el primer número de la revista sobre Walter Scott, carregant contra el nacionalisme romàntic província de les petites pàtries emergides del no-res al s. XIX, que desmembren els grans estats imperials. Calzada darda concretament contra el nacionalisme basc en aquest article, a *Azor* 1, 15 d'octubre de 1932, 2. En canvi, a la primera plana del número 12 de la revista, corresponent al 15 de setembre de 1933, es fa un homenatge als herois de l'11 de setembre de 1714, amb un recordatori als caiguts en la desfeta catalana. Aquest tipus de nacionalisme fastuós sí és del gust de la línia editorial d'*Azor*: Aquesta escomesa contra el nacionalisme província té ecos del discurs de Ramiro Ledesma contra l'anacrònic nacionalisme romàntic, encarnat per Francesc Macià (vegeu, per exemple, l'article a *La Conquista del Estado* «¡Hispanos, de Frente a Cataluña!», on diu que «los romanticismos regionales destruyen los pueblos»; *La Conquista del Estado: antología y prólogo de Juan Aparicio*, Barcelona, Ediciones FE, 1939, 73-77), o hi ressona la prevenció de José Antonio Primo de Rivera a l'amor garrepa a la pàtria menuda de textos populars com «la Gaita y la Lira», al qual oposen l'empresa centrípeta i moderna que és l'imperi en l'ultranacionalisme feixista. J. A. PRIMO DE RIVERA, *Obras de José Antonio Primo de Rivera: edición cronológica. Recopilación de Agustín del Río Cisneros*, Madrid, Delegación Nacional de la Sección Femenina del Movimiento, 1970, 111-115.

96. E. Selva, biògraf de Giménez Caballero, titula el capítol dedicat a la seva fascinació momentània per la figura d'Azaña «Una dictadura imposible: Azaña»; *Ernesto Giménez Caballero: entre la vanguardia y el fascismo*, València, Pre-Tetxos, 2000, 183-191.

97. J. JURADO MORALES, «Perfiles de política», *Azor* 1, 15 d'octubre de 1932, 1.

98. Un punt d'inflexió és l'editorial del número doble 15-16, de 15 de desembre i 15 de gener (és a dir, quan ja s'ha clausurat el bienni i ha fet acte de presència Falange Española) titulat amb un retrunyent «¡En pie, España!», i que acaba amb un no menys visceral «trabajo y pan para todos. Pena de muerte para los delitos contra la patria».

poc ret gaires simpaties a Lerroix, motejat com el «Matusalem radical».⁹⁹ Tradicionalment, el partit radical català havia estat la formació representativa d'una petita-mitjana burgesia antinacionalista.¹⁰⁰ Per tant, en aparença, pot semblar el destí més idoni per aquests joves universitaris, espanyolistes però no pas anti-republicans: de fet, algun dels redactors de la revista, com Andrés Manuel Calzada són afins al partit radical abans d'extremar les seves creences polítiques. Però aquest partit morigera el seu discurs obrerista i anticlerical durant el bienni radicalsocialista,¹⁰¹ esdevenint pràcticament un «centre de reinserció» per a tots els rebotats de la vella política. Al parer de la revista, Lerroix no ha pressionat prou per bloquejar la validació de l'Estatut malgrat la seva ancestral abominació del nacionalisme català, de manera que «*de republicano nacionalista español que fue toda la vida, pasó a jefe viejo de un partido viejo*».¹⁰² El conservadorisme dels governs radicals, instal·lats després del triomf de les dretes als comicis de novembre de 1933, confirmen aquest esbravament del radicalisme originari, mentre els joves d'*Azor*, ja estan en un altre hemisferi, plantejant el dilema entre comunisme i feixisme com a única alternativa possible de la política actual,¹⁰³ i professant un nacionalisme grandiloqüent molt distant del jacobinisme radical.

Col·laborant amb Santa Marina en la seva iniciativa editorial, o departint en

99. «Los óleos a D. Alejandro», *Azor* 4, 15 de Febrer de 1933, 1, on es denuncia l'ànsia de poder desmesurada del cabdill radical, en un context en què aquest pugna per apartar Azahà del poder.

100. Tot i que el partit radical té una base originàriament popular obrera, a la segona dècada del segle, la militància tendeix a desplaçar-se cap a la petita-mitjana burgesia, al mateix temps que es modifica el missatge social del partit, que ara esdevé populista i interclassista, amb la finalitat de fer-se un forat dins el sistema dinàstic. A la vegada, l'antinacionalisme lerrouxista deixa de manifestar-se en nom del progrés contra el catalanisme conservador de la Lliga, i es justifica per ell mateix, afirmativament com un espanyolisme exaltat. És aleshores quan els funcionaris d'Estat oficials a Catalunya donen suport al partit radical. J. B. CULLA, *El republicanisme lerrouxista a Catalunya: 1901-1923*, Barcelona, Curial, 1986, 158 i 245-250.

101. «De torero a sacristán», *Azor* 6, 15 de març de 1933, 1. L'antic cabdill dels blasfems joves bàrbars, és ara seguit per «gente de más prestancia, banqueros, terratenientes, corta cupones, y, un poco a la calladilla, haciendo de cuanto en cuanto aspavientos y pasmarotas, otros todavía más revolucionarios».

102. En el mateix article del número 6, se li retreu que quan podria haver esdevingut el cap d'un Partit Nacional, quan es discutia l'Estatut d'Autonomia, va malbaratar l'oportunitat. Durant la discussió de l'Estatut, els seus detractors tenen l'esperança que Lerroix s'erigeixi en un assot d'aquest, però defrauda als més intransigents, doncs adopta un capteniment pragmàtic, i es disposa a donar el seu vist-i-plau a l'Estatut, sempre i quan no atempti contra la unitat d'Espanya, amb la disconformitat de les bases i de bona part dels seus diputats. RUIZ MANJÓN, *El partido republicano radical...*, 306-309.

103. Els articles de Joaquín Balduch són una finestra oberta al concert internacional, que palesen el grau d'interès que tenen per les novetats polítiques de més enllà de les nostres fronteres. Balduch formula el dilema entre comunisme i feixisme al núm. 7, de 15 d'abril de 1933, 7. Aquest es decanta personalment pel primer.

les seves tertúlies literàries (molts cops, autèntics grups d'afinitat intel·lectual), com la domiciliada al Lyon d'Or, s'hi troba un conjunt d'universitaris que han militat o bé estan (o han estat) molt a la vora del catalanisme conservador. La majoria d'aquests fugiran de la Catalunya revolucionària durant la Guerra Civil, però la seva elecció del bàndol franquista no es pot interpretar només com un salvavides aferrat a la desesperada, sinó com una resolució contrarevolucionària. La mateixa Lliga Catalana prioritza durant la República l'entesa amb les dretes més reaccionaries, sense reparar en les seves conviccions espanyolistes o antirepublicanes,¹⁰⁴ la qual cosa deteriora greument la seva imatge moderada i catalanista, que s'acaba d'esmicolar arran de la seva col·laboració amb el règim supletori instal·lat a Catalunya després de la quarantena de la Generalitat i la suspensió de l'Estatut l'octubre de 1934. Deixant de banda la seva imatge pública, dins de la Lliga s'està produint una revisió dels seus principis catalanistes, i algunes veus, com les de Valls i Taberner i Joan Estelrich, advoquen per rellevar el nacionalisme pratenc per un catalanisme no nacionalista i fonamentalment antireformista.¹⁰⁵ Aquesta tendència a la radicalització reaccionària és encara més accentuada en una jove generació (no confondre amb les Joventuts de la Lliga),¹⁰⁶ que ret un «respecte crític» cap a les velles glòries del catalanisme conservador, cada cop més arrossinat i menys decisiu políticament,¹⁰⁷ mentre s'imbueix d'idees antidemocràtiques a l'escalf del què intueixen com l'avenç irrefrenable de la revolució social. Aquesta evolució no és pas sorprenent si tenim en compte que fins i tot algun dels prohoms del partit posen en dubte la validesa del sistema parlamentari després de les eleccions de febrer de 1936.¹⁰⁸

Aquests joves estan adaptant el seu conservadorisme a motlles moderns, tocats per les idees de la Nova Dreta que sobrevolen els seus espais de contacte literari, cada cop menys contemplatius en política. En alguns casos, la ruptura generacional amb les lleves precedents s'ha expressat en forma de transgressió estètica, com en el de Díaz-Plaja, col·laborador de la revista degana de l'avant-

104. Vegeu el primer capítol de B. DE RIQUER I PERMANYER, *L'últim Cambó (1936-1947): la dreta catalanista davant la Guerra Civil i el primer franquisme*, Vic, Eumo, 1996, 15-29.

105. I. MOLAS, *Lliga Catalana: un estudi d'estasiologia*, Barcelona, Edicions 62, 1972, vol. 1, 161-162. Aquest corrent, diu Molas, no fou avalat oficialment pel partit, que, no obstant això, es reorganitzà segons aquest precepte.

106. En aquesta hi ha tendències dispars, des d'una branca nacionalista, encapçalada pel president de l'entitat, Marcel·lí Moreta, com altres de catalanisme gens nacionalista, que durant la guerra ingressen al partit únic. La biografia de Moreta: *Memòries d'un catalanista: cinquanta anys de vida política a Catalunya, 1932-1982*, Lleida, Pagès, 2001.

107. Quan Ramón d'Abadal intenta renovar l'estil de *La Veu de Catalunya*, diari afecte a la Lliga, es troba amb les resistències de les patums del partit. Amb D'Abadal, Ignasi Agustí, juntament a Guillermo Díaz-Plaja s'incorporen al nou *staff* del diari. Els joves lligaires com Agustí tenien la sensació que el vell regionalisme era un «andamiaje anacrónico y crepuscular»; AGUSTÍ, *Ganas de Hablar...*, 186.

108. DE RIQUER, *L'últim Cambó...*, 39.

guarda espanyola, *La Gaceta Literaria* de Giménez Caballero. Díaz-Plaja denuncia «el embobamiento de los valores vernáculos»¹⁰⁹ i ridiculitza els valors d'una Catalunya pairal,¹¹⁰ però el rerefons polític dels seus «mots d'agressió» surrealistes és conservador. José María Fontana, descendent d'una patrícia família reusenca de catalanisme lax,¹¹¹ fa de mosquetó entre el falangisme i els cercles intel·lectuals que freqüenten alguns d'aquests joves, que Fontana classifica com una «generació política»:¹¹² els Guillermo Díaz-Plaja¹¹³ (nat al 1909, professor no numerari a la Universitat de Barcelona), Félix Ros (1912), Ignasi Agustí (1913), Xavier de Salas (1907, també professor no numerari a la Universitat), cofundador, amb Fontana, de la revista falangista *Destino*, Juan Ramón Masoliver (1910) i el mateix falangista reusenc (1912). Alguns d'aquests, abans de l'esclat de la contesa bèl·lica, han fet el pas d'afiliar-se a Falange, com Félix Ros, mentre Xavier de Salas la fressa, tot i que s'enrola al Requetè quan esclata la guerra.

Aquesta és la tònica general de la major part dels catalans que creuen al bàndol nacional, la de confiar en el carlisme abans que en Falange,¹¹⁴ puix es tracta d'una cultura política amb molt més arrelam a Catalunya i el seu foralisme suposa un certa permissivitat amb les particularitats històriques i nacionals, a més d'ignorar la demagògia social del feixisme. Ara bé, també entre aquests joves conservadors es produeixen algunes conversions a Falange, que els hi podia semblar un destí benvingut, especialment després de la Unificació, per esperit de supervivència o oportunisme, però també perquè hi troben la complicitat de la seva elit intel·lectual,¹¹⁵ formada per joves universitaris com ells, amatents a la cultura moderna i amb un projecte culturalment «integrador» (és a

109. G. DÍAZ-PLAJA, *Memoria de una generación destruida: 1930-1936*, Sant Cugat del Vallès, Delos-Aymá, 1966, 66. Díaz-Plaja és un habitual a les pàgines de *La Gaceta Literaria*, que publica algun dels seus «mots d'agressió» (en català) apareguts originàriament en els *Fulls Grocs* (revista surrealista) com a diatribes contra el provincialisme català, per exemple, al núm. 76, 15 de febrer de 1930, 10. En un altre article publicat per aquesta revista, Díaz-Plaja advoca per una mancomunió d'intel·lectuals catalans i castellans que se situïn a l'avantguarda d'una «transcendental marxa hispànica», núm. 69, 15 d'abril de 1930, 5. De Salas, Ros, Masoliver i Santa Marina també fan les seves aportacions en aquesta revista.

110. Com succeeix en el moviment d'avantguarda quan es polititza, de dins seu emana una polaritat ideològica. En el cas català, Joan Salvat-Papasseit podria representar la vessant inversa a l'esmentada.

111. La biografia del falangista reusenc, a càrrec de J. M. THOMÀS, *José M. Fontana Tarrats: biografia política d'un franquista català*, Reus, Centre de Lectura, 1997.

112. FONTANA, *Los catalanes en...*, 15-22.

113. La forma en què es transcriuen els noms, en castellà o català, es basa en les entrades primàries acceptades en el catàleg del CCUC.

114. DE RIQUER, *L'últim Cambó...*, 160.

115. Ens referim a l'anomenat «grup de Burgos», format entorn al cap del Servicio Nacional de Propaganda, Dionisio Ridruejo, vegeu S. JULIÀ, *Historia de las dos Españas*, Madrid, Taurus, 2004, 317-353; i F. MORENTE, *Dionisio Ridruejo: del fascismo al antifranquismo*, Madrid, Síntesis, 2006, 139-151. Els homes de *Destino* s'incorporen en aquest aparell.

dir, totalitari, transigent amb diverses expressions culturals, però sempre i quan s'afaiçonin amb l'ortopèdia feixista, fent gal·la, malgrat tot, de més màniga ample que els integristes catòlics), que no els exonera, però, de fer palinòdia de qualsevol sentiment nacionalista que hagin pogut albergar, i, fins i tot, sacrificar la llengua, com fa Agustí. L'aversion dels falangistes a qualsevol rastre de catalanisme és implacable, però, almenys el falangisme de preguerra, havia estat molt curós a l'hora de dissociar anticatalanisme i catalanofòbia. D'ací procedeix el mite d'un José Antonio paternalment comprensiu amb Catalunya, que arriba, en una ocasió, a aixecar-se del seu escó parlamentari per increpar vehementment a un diputat monàrquic que havia exclamat un mori a Catalunya. Al cap hi a la fi, «l'ultranacionalisme no nacionalista» joseantonià no és centralista,¹¹⁶ sinó que advoca per una descentralització administrativa que perfeccioni l'eficàcia de l'Estat, i diu tolerar la diversitat cultural dels pobles d'Espanya,¹¹⁷ ja que tots ells, amb les seves peculiaritats locals, han de concurre en una mateixa empresa col·lectiva, de signe imperialista.¹¹⁸ El cabdill falangista responsabilitza al centralisme de la «vella política» del sorgiment del separatisme, en no haver estat capaç de fer partícip al poble català d'un projecte comú engrescador, la qual cosa ha provocat l'aparició d'una múltiple personalitat nacional, una neurosi de l'única, indivisible i metafísicament eterna Espanya. Però ni aquesta hipotètica indulgència es va testimoniar (valgui l'arxiconegut cas d'un Ridruejo a qui s'impedeix fins i tot fer propaganda en català durant l'ocupació de Barcelona), ni tampoc els franquistes catalans estaven, aleshores, per aquest tipus de romanços.

116. Sobre l'ultranacionalisme feixista joseantonià, vegeu l'obra d'I. SAZ, *España contra España: los nacionalismos franquistas*, Madrid, Marcial Pons, 2003, 138-150. També dintre el feixisme hi ha divergències en la concepció del nacionalisme, entre el ja citat joseantonià i el comunitarisme de Ledesma (més a la italiana el primer, més a l'alemanya el segon). Vegeu també GALLEGU, *Ramiro Ledesma...*, 291, sobre la complementarietat dels dos tipus de nacionalismes en un mateix projecte feixista.

117. Sobre el concepte de nacionalisme en José Antonio Primo de Rivera com a «unitat de destí» que aplega a tots els pobles hispànics, malgrat els seus particularismes, en una única empresa nacional, es pot consultar el seu *Ensayo sobre el nacionalismo*, aparegut al núm. 14 de la revista *JONS* (abril de 1934).

118. La retòrica imperialista, per altra banda, ha de sonar familiar a les orelles d'aquests joves regionalistes que tenen com a mentors espirituals a Eugeni d'Ors o Joan Estelrich, i com a mestre polític a Francesc Cambó. Sobre la doctrina imperialista catalana, vegeu l'obra d'E. UCÉLAY-DA CAL, *El imperialismo catalán*, Barcelona, Edhasa, 2003. Sobre les reminiscències de l'imperialisme català en el projecte nacionalista del feixisme espanyol, vegeu, en aquesta mateixa obra, les pàgines 846-850. El nacionalimperialisme que professa Fontana significa una metamorfosi de l'imperialisme català pratenc, en el qual encara queda cert atavisme de la larva. L'eix gravitatori es desplaça, però, fora de Catalunya, que ha perdut la iniciativa. El mateix Fontana ho confirma: «yo no niego que Cataluña pudo, históricamente, configurar, en lo político, la totalidad del toro ibérico», però ara ha perdut ja la seva oportunitat; FONTANA, *Los catalanes en...*, 32.

Conclusions

La II República obsequia a la Universitat de Barcelona amb la tant de temps cobejada autonomia universitària. En el marc de l'Estatut d'Autonomia universitari, el Patronat, autor del text, que li atribueix àmplies prerrogatives en el govern acadèmic, s'esmerça a vivificar una institució arnada per un professorat immobiliària, un mètode docent atrotinat i la carestia pressupostària infligida pels règims anteriors. Però l'autonomia universitària significa quelcom més que una reforma pedagògica, ja que aquesta és interdependent de la catalanització de la universitat. I traspasant els seus murs, la universitat es compromet amb la consolidació de la cultura catalana, basament d'una comunitat de sentit que s'expressa funcionalment a través del projecte polític nacionalista. Conseqüentment, les dues autonomies, la universitària i la institucional, estan íntimament entrelaçades. Malgrat els beneficis que reporta el nou ordenament acadèmic, l'encarrilament que es dona a l'autonomia genera descontent entre una plèthora de catedràtics, molestos amb un Patronat «polític» no triat des de la Universitat, que profana els seus dominis reservats i destarota l'ordre universitari tradicional.

Entre els estudiants universitaris s'estén el sentiment nacionalista, que els indueix a bastir una nova associació estudiantil que desborda la FUE, l'FNEC, dotada per l'Estatut d'Autonomia de la representació exclusiva de tots els estudiants, i que, amb el beneplàcit rectoral, es proposa aprofundir en la nacionalització de la Universitat. Al mateix temps, una minoria d'estudiants espanyolistes es rebel·la contra aquesta catalanització de l'ensenyament (i, per tant, contra la institució autònoma amb què aquesta s'identifica), sentida com l'avantsala de la desmembració d'Espanya. Aprofitant la supressió del Patronat i de la representació estudiantil arran dels fets d'octubre de 1934, els estudiants espanyolistes es comencen a regirar. El sindicat falangista, el SEU, neix al districte universitari de Barcelona el maig de 1935 (amb José Guitart com a cap de districte i el literat Luys Santa Marina com a cap local) amb la vocació primera de fer violències als estudiants nacionalistes. A finals de 1935, es constitueix un Frente Español Universitario, que aglutina totes les forces estudiantils espanyolistes indisposades contra l'FNEC i les autoritats acadèmiques que li donen cobertura. Els falangistes són minoria en aquest flanc, però també constitueixen la fracció més agressiva, amb el credo ideològic més modern i subversiu, de manera que aconsegueixen abanderar la coalició, i incorporar al seu si estudiants provinents de les rengles tradicionalistes o catòliques. Es produeix, per tant, un procés de sinèrgia feixista similar al d'altres universitats, tot i que, a Barcelona, la qüestió nacional té una major influència en la delimitació de bàndols. Ara bé, no es tracta només d'una guerra entre identitats nacionals. En primer lloc, perquè dins de cada bàndol hi ha diferents interpretacions del respectiu nacionalisme, si bé és cert que en una conjuntura de prominent crispació com aquesta, es tendeixen a solubilitzar en la versió més radical de cada un. I, en segon, perquè alguns actors prioritzen impulsos d'ordre sociopolític que expliquen aliances teòricament «contranaturals» des d'un baròmetre nacionalista. Les categories de dreta i esquerra mediatitzen,

per tant, aquesta pugna i confegeixen la imatge pública dels bàndols, paradoxalment quan els nacionalistes més radicals d'ambdós no se senten ni de dretes ni d'esquerres.

També s'ha volgut auscultar l'entorn intel·lectual d'aquests estudiants antinacionalistes, per palesar que, tot i reduïda, la parcel·la en què se sembren, al mateix temps, inquietuds antinacionalistes i antidemocràtiques és més àmplia que la dotzena d'estudiant seuistes, o els no molts més cotitzants de Falange a Barcelona. La revista *Azor* és el mitjà d'expressió d'una intel·lectualitat antiautonomista que bascula del radicalisme autoritari al feixisme, llevat honroses excepcions. Alguns dels joves lletraferits que formen part de l'equip de la revista descobreixen en el falangisme un espanyolisme modern i populista diferent al de la dreta aristocràtica, que pot exercir un rol social semblant al del primitiu partit radical sobre un sector de la classe mitjana. Però també alguns joves conservadors, catòlics i de catalanisme moderat evolucionen vers un capteniment reaccionari i molt crític amb la seva herència nacionalista, que culmina amb el seu posicionament favorable al bàndol franquista quan esclata la Guerra Civil, no només escapant del que passa a Barcelona, sinó per adhesió al que està esdevenint a Burgos.